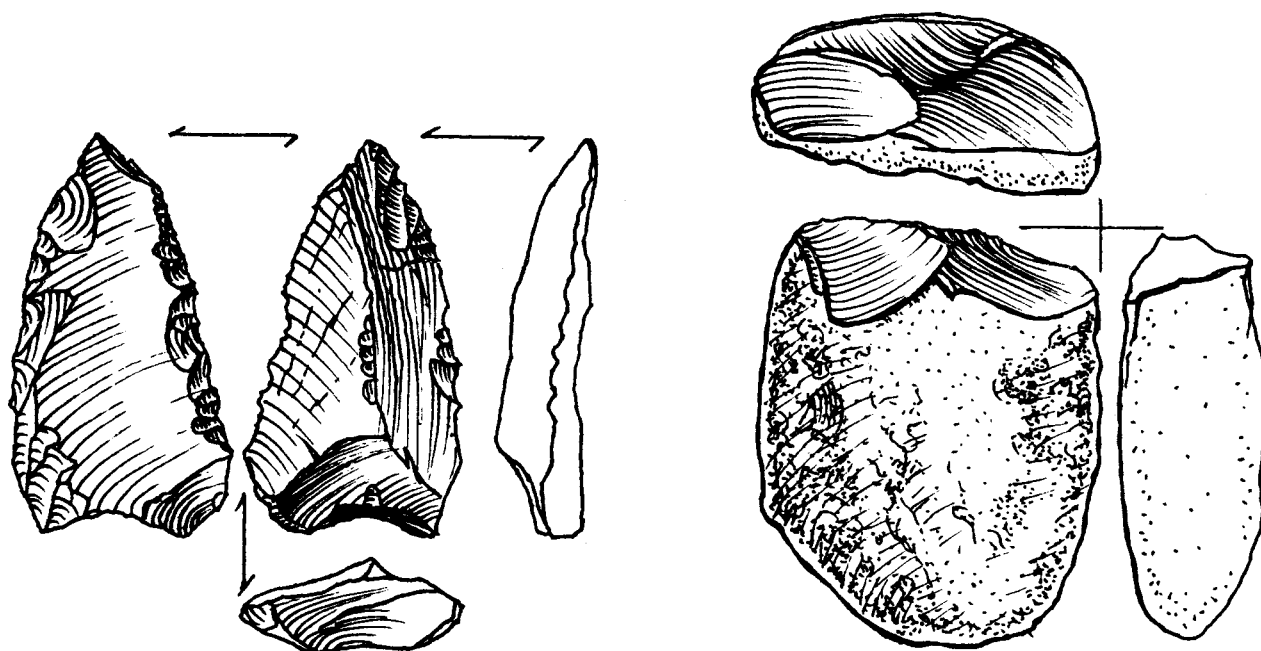

1992 INTERN/EXTERN

NO ●

● 1

nieuwe opzet

*twee van de vele artefakten uit de Saale-keileem (Formatie van Drenthe) van de Stad Groningen, 1990,
links: een prachtige nageretoucheerde (pijl)spits en rechts: een C.C.C.-artefakt (pebble) op een vuursteenknol
vinder: Henk Geertsma*

archeologie

Adressen APAN

Herman van der Made,
voorzitter
Eerste Kade 47
2806 PL Gouda
tel: 01820 - 27394

G.F. (Joost) thoe Schwartzenberg,
bestuurslid
Wethouder Schaaplaan 29
3981 GP Bunnik
tel: 03405 - 63599

J.J. (Hans) van der Donck
penningmeester
P. Krügerstraat 3
3143 CN Maassluis

Klaas Geertsma
secretaris, redactie Apan/Intern/Extern
De Sav. Lohmanlaan 12 B
9722 HG Groningen
tel: 050 - 265061

Wilt u in het vervolg
uw lidmaatschapsbijdrage, of sponsorgeld
niet meer storten op het bankrekeningnr van
de APAN, maar op ons
nieuwe Postbanknr:

36.39.118

ten name van:

J.J. van der Donck, inzake APAN, Maassluis.

Inhoud:

blz 3

Aankondiging Woutersdag.

blz 4/5

Programma Woutersdag.

blz 6/7

C.C.C. van Spaubeek, vondstmelding Werkgroep West,
 door A. Cardol, J. de Koning, A. Lagerweij, H. vd Made.

blz 8/9

Verslag Jaarvergadering '91, door H. vd Donck, K. Geertsma.

blz 9

Archeologisch weekend in Museon, door H. vd Made.

blz 10/23

Het Oud en Midden-Paleolithicum, door A.M. Wouters.

blz 24

Tekenfoefjes, door A.M. Wouters.

blz 25/26

Een beer in Burgum, door K.R. Henstra.

blz 27

Nogmaals "de Beer", door K. Geertsma.

blz 28/30

De vuistbijl van de Stad Groningen, door K. Geertsma.

blz 30/31

Nog een vuistbijl uit het Blauwmeer, door K. Geertsma.

Op 750 verkleinde a4tjes is vanaf 1986 t/m 1991, in
8 Apan-Internen, de archeologie op een eigenzinnige manier
behandeld en benaderd.

In de artikelenserie "Eemster, waarheid in situ" werd
de kern van de Vermaningaffaire blootgelegd met het
"Rapport Beersma", wat nergens anders gepubliceerd is.

"De sculptuur is daar, een archeologische revolutie is geboren",
schreef ik in 1986. Nou dat hebben we geweten!

"Een kleine-beurs-produktie-met-grote-inhoud", heb ik de
Intern eens genoemd, en; "De enige en echte archeokrant van
Nederland, "en als laatste; "Het meest onregelmatig verschijnend
archeologisch periodiek, springend van vondst naar vondst,
van affaire naar affaire".

Dat Alles was De Intern; de Intern is niet meer, leve de Intern.

Hopelijk wordt de waarde van de reeks ingezien, en
zullen het ooit "collectors-items" worden.

Klaas Geertsma.

WOUTERS-DAG

Geachte praktijkarcheoloog,

Op 11 april houdt de APAN, wij en u dus, weer de jaarlijkse ledendag. Deze dag gaan wij in het teken van de hr A.M. Wouters plaatsen.

Deze dag noemen we dan ook de Wouters-dag.

De amateurarcheologie, en de praktijkarcheologie hadden nooit die uitstraling gehad zonder het werk van deze man. Als een eenpersoons-instituut staat hij al ruim veertig jaar lang aan de basis. Zijn honderden publikaties met daarin zijn duizenden artefaktentekeningen vormen de top van de Nederlandse amateurarcheologie. Het wordt wel eens tijd om daar aandacht aan te schenken.

Zo lang al een band tussen stenen en papier.

En altijd opkomend voor amateurs uit heden en verleden die "gepakt" worden en werden. A.M. Wouters, zijn leven en zijn werk zijn een schakel tussen de pioniers van de eerste generatie en de archeologen van onze tijd. Hij stond aan de wieg van het Nederlandse paleo-onderzoek, en bracht het groot.

Vaak met tegenwind; kracht 11.

U begrijpt zo'n dag kost geld, er moet publiciteit komen, nieuw briefpapier, affiches, uitnodigingen, en toch ook wel een spreker of twee. Ook uit de prof-hoek. Uit het vak dus. De zaal krijgen we gratis daar hoeft dus niemand aan mee te betalen.

Vet is ie niet meer, de bankrekening van de APAN. Hierbij dus een oproep om op de Wouters-dag aanwezig te zijn, en een vriendelijk verzoek om nog eens uw financiën na te checken. Misschien zit er wel een sponsortje in u.

Plaats: De Eendekooi, 's Hertogenbosch.

Datum: 11 April 1992.

Tijd: 10.30 uur tot 17.00 uur.

Programma 's middags: Wouters-dag, lezingen en expositie m.n. in het teken van; De geschiedenis van de amateurarcheologie in Nederland. (z.o.z. voor juiste programma).

het bestuur;

WOUTERS-DAG

PROGRAMMA - APANLEDENVERGADERING - WOUTERSDAG, 11 APRIL '92 Zaal De Eendekooi, aan de Eendekooi 15, Den Bosch.

Zaal open om 10 uur

Agenda ledenvergadering:

- 1 Opening
- 2 Mededelingen, ingekomen stukken
- 3 Verslag vorige jaarvergadering
- 4 Financieel gedeelte
- 5 Nieuwe kascommissie
- 6 Wat verder ter tafel komt
- 7 Rondvraag
- 8 Sluiting

Lunch, 12.30 uur tot 13.30 uur. Aangezien wij de zaal gratis hebben voor deze dag is de lunch min of meer verplicht. Maar dat zal geen bezwaar zijn want de kosten hiervoor bedragen fl 11,- Voor ieder is er koffie bij aankomst en tijdens de vergadering. Koffie en lunch persoonlijk afrekenen.

In de lunchpauze worden een tiental vitrines ingericht met vondsten van de Nederlandse pioniers zoals; Ossewaarde, van der Vlugt, van der Vliet, Mudstra, Vermaning, en van Wouters zelf. (om een paar te noemen).

13.30 uur: Herman van der Made opent de Woutersdag met een korte inleiding. Het hoe en waarom. Hij houdt het kort.

13.45 uur: prof. J. Bogaers met het onderwerp; "Het belang van de amateurarcheologie in Nederland".

14.15 uur: Anton van der Lee met verhaal en lichtbeeld; "De geschiedenis van het amateurarcheologisch onderzoek in Nederland".

15.15 uur: eindelijk de meegebrachte steentjes bekijken en laten zien.

17.00 uur: sluiting zaal.

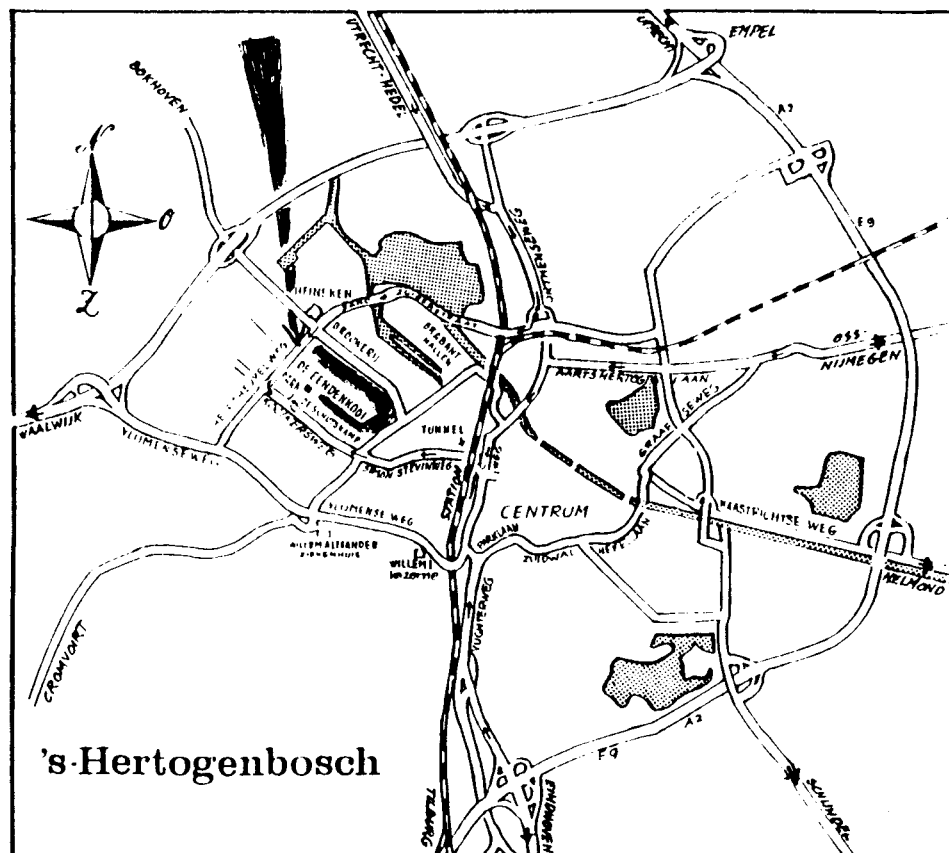
Tot zover het programma van de dag zelf, nu nog iets over de filosofie. Op de vorige bladzijde hebt u daar ook al iets over kunnen lezen. Daar staat in het kort een archeologische omschrijving van de hr Wouters. Dwars door de tijd, tot aan nu. Zijn laatste publikatie verscheen kortgeleden nog in "Het Leudal". Gehuldigd is hij natuurlijk wel vaker, zie Het Brabantnummer van de Archaeologische Berichten, maar bij ons weten is er nog nooit een dag naar hem genoemd. Zo'n dag is een heel ander soort huldiging, het is een echt eerbetoon want hier komen mensen op af die hem kennen en/of die zijn werk waarderen, jong en oud. Want aan het begin van het paleo-onderzoek in ons land was de hr Wouters al actief. Bij de aanzet en publikatie, samen met dr. Bohmers, eind dertiger jaren, voor de eerste echte publikatie over dat onderwerp was hij zeer actief betrokken. Na die publikatie zouden er nog vele volgen. Zowel op het hoogste podium, als ook op het amateurpodium. Maar verschil zit daar overigens voor hem nooit in. Hij benadert zijn lezers altijd serieus en houdt het niveau vast van een wetenschappelijk onderzoeker. Hij is werkelijk de schakel tussen de pioniertijd en onze tijd, tussen de wetenschapper en de amateur. Zijn werk getuigt daarvan. Het is niet de bedoeling om van deze gebeurtenis een sentimenteel geheel te maken, hoewel dat gemakkelijk zou kunnen, zie de Vermaningaffaire en nog een stuk of wat van dergelijke zaken, maar een amateurarcheologisch treffen van waaruit iedereen inspiratie kan halen.

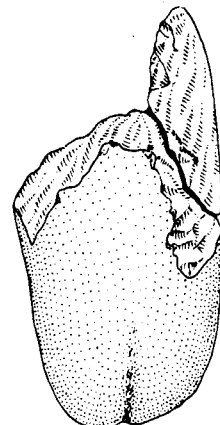
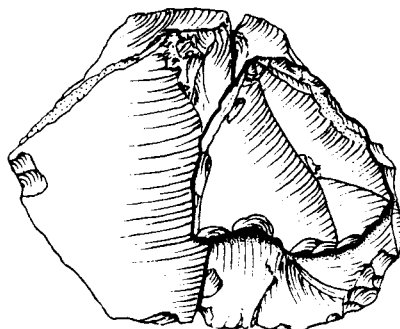
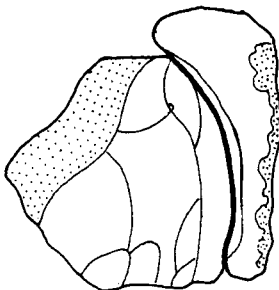
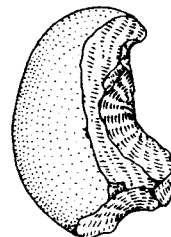
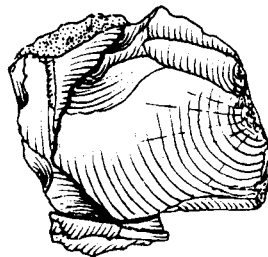
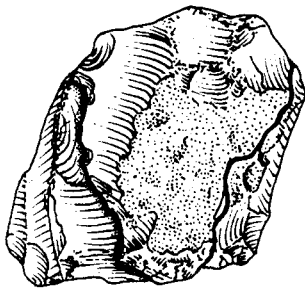
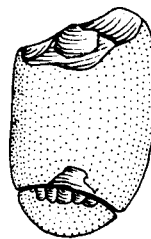
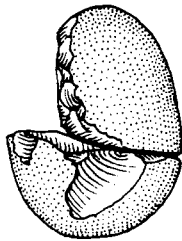
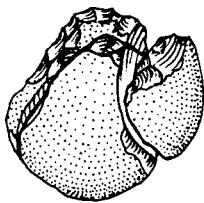
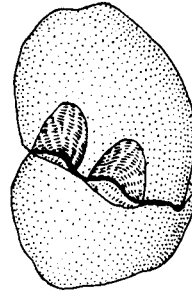
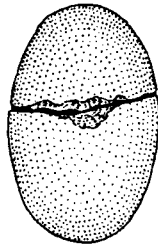
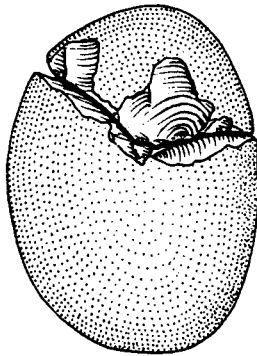
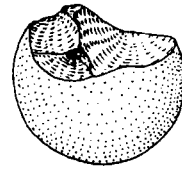
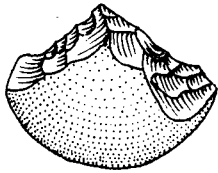
U kunt meewerken om deze dag te doen slagen door iedereen die buiten de APAN actief is met archeologie te informeren over deze dag, en uit te nodigen. Want de middag is een open middag. Iedere geïnteresseerde is van harte welkom. Uitnodigingen voor deze middag zijn verstuurd naar diverse archeologische verenigingen, naar geologische verenigingen, en naar de Nederlandse Instituten waaronder ook het R.O.B. Verder hopen we dat ook het een en ander in kranten zal verschijnen over deze dag. Samen moeten we er voor zorgen dat de zaal goed vol zal lopen. 70 man kunnen er in. Daar maken we meer van. Welkom. Wij verwachten u.

Routebeschrijving;

De Eendekooi, Eendekooi 15, Den Bosch.

Op het kaartje is de Eendekooi met een pijltje aangegeven. Het gebouw ligt in het verlengde van de Helftheuvelpassage (winkelcentrum) bij de Helftheuvelweg. De Eendekooi is vanaf het station bereikbaar met de stadsbussen nr 61, 62, en 67; uitstappen bij halte Schutskamp. De busrit duurt ca. 10 minuten. Bent u met de auto, dan kunt u deze kwijt iets voor de Eendekooi, rechts is parkeerruimte.

Vondstmelding Werkgroep West

De werkgroep is al jarenlang actief bezig met verschillende CCC componenten (o.a. Garderen, Ede II, Rhenen II, en de Maasvlakte). Vandaar onze interesse in de Jaabeek-kultuur.

In de periode herfst 1990, zomer 1991, werd een aantal waarnemingen verricht in de grindgroeve bij Spaubeek. Dit aan de hand van geruchten dat deze grindgroeve gesloten zou worden. Nadat aanvankelijk wat verspreide vondsten werden gedaan, ontdekte een van ons in de wand van de groeve een artefactenvoerende laag die kon worden toegeschreven aan het Jaabekien.

Na dit eerste bezoek aan de groeve bleek een van de leden van de werkgroep tussen zijn vondsten een joint van twee op elkaar passende stukken van een zogenaamd "Maas-ei" te hebben.

Deze verrassende vondst en de dreigende sluiting van de groeve waren aanleiding om nogmaals een bezoek aan de groeve te brengen. Tijdens dit volgende bezoek werd een laag ontdekt waarin zich gelijksoortige werktuigen bevonden.

Van deze laag kon een vlak worden vrijgemaakt. De grotere toegankelijkheid die hierdoor ontstond deed het aantal vondsten aanzienlijk toenemen. Door het vinden van dit vlak werd het aantal ondoelzamen verder uitgebreid.

Dit vlak was gelegen direct aan de rand van een dertig meter diepe wand. De oppervlakte ervan was ongeveer anderhalf bij vijf meter. Beide vindplaatsen bevonden zich in het zuid-westelijk deel van de groeve.

Er zijn monsters genomen van de genoemde laag. Ook zijn er foto's en tekeningen gemaakt die bij een definitieve beschrijving zullen worden gebruikt.

Inmiddels zijn beide vindplaatsen vergraven en ontbreekt de mogelijkheid voor verder onderzoek.

Het materiaal

Werktuigen van witte kwarts en zuidelijke vuursteen komen verhoudingsgewijs veel voor. Werktuigen op Maas-eitjes zijn duidelijk in de minderheid.

De indruk bestaat dat het om een complex in situ gaat gezien het grote aantal joints. Overigens zijn niet alle joints werktuigen geweest. Diverse joints zijn ontstaan door gebruik als onderlegger dan wel aambeeld.

In totaal werden tot op heden 27 joints gevonden. Na vergelijking van elkaars vondsten bleken soms stukken van verschillende plaatsen aan elkaar te passen.

Het is opmerkelijk dat er meer (kleine) choppers dan choppingtools zijn gevonden. Deze komen voor op verschillende gesteenten. Er zijn ook kleine afslagen en verbrand vuursteen gevonden.

Als bijzonderheid kan nog worden genoemd de vondst van enkele slijp- of wrijfstenen van kwartsietische zandsteen.

In een artikel van Boer en Kelderman in *Archaeologische Berichten* nr 16, wordt op pagina 42 een mondeling verstrekte informatie van A. Wouters sr. over deze stenen weergegeven: "Onder de artefakten bevonden zich ook acht rolsteentjes van kwartsietische zandsteen die verschillende gladgeschuurde vlakken hebben. Deze steentjes werden hoogstwaarschijnlijk gebruikt om botten te schuren en te slijpen".

Ook werden er enkele slagstenen/percuteurs gevonden.

De geologische situatie:

Deze is (nog) niet geheel duidelijk. Later zal verder worden ingegaan op de typologie van de vondsten en de geologie. Er lijkt overeenkomst te zijn met de gevonden en beschreven situatie in de nabijgelegen groeve te Nagelbeek-Brull. (artikel van Peeters, Musch en Wouters over de oudste steenkulturen van Nederland in nr 2, 1988 van *l'Anthropologie*, blz 693, fig 12).

12 december, Werkgroep "WEST".

André Cardol, John de Koning, Ab Lagerweij, Herman van der Made.

Verslag Jaarvergadering /open middag, 9 maart te Zwolle. (91)

1: Opening om 10.40 uur door de voorzitter H. vd Made. Hij heet allen welkom. Herman vraagt zich af of er een vaste datum gepland moet worden i.v.m. de magere opkomst. De voorzitter legt uit waarom twee bestuursleden zijn afgetreden. Hans Niesen om persoonlijke redenen, en Betsy Hindriks wegens een moeilijke verstandhouding met Klaas G. i.v.m. de kwestie rondom de vuistbijl van Wijnjeterp. Het bestuur heeft veel energie moeten steken in deze kwestie. Voorzitter voegt er een agendapunt bij (2a).

2: Mededelingen. Voorzitter deelt mede dat er op 14 - 4 - '91 in het Museon te Den Haag een Archeo - weekend gehouden zal worden, en dat daar door Herman vd Made en Ted Toet ruimte geboden wordt om een en ander over sculpturen aan het publiek te tonen. Tevens zal Herman daar twee lezingen houden over dit onderwerp, verlucht met dia's.

2a: Hoe gaan we verder met de APAN. APAN is uitelkaar gegroeid. We kunnen zeggen, laten we ermee stoppen. APAN INTERN kost veel tijd en energie. APAN eenmaal per jaar extra bijelkaar voor het uitwisselen van gegevens en determinatie vondsten. Moeten we bezig blijven met de Vermaningaffaire? (Vermaning-tijdperk is voorbij). Zoeken naar andere activiteiten, bv meer laten zien over steenbewerking (door m.n. Ton van Grunsven). Een voorstel om in 1992 de algemene ledenvergadering/dag de Woutersdag te gaan noemen, en aandacht aan deze pionier te schenken. Een soort hulde.

In de discussie over bovenstaande punten kwam het volgende naar voren: Door conflicten is de APAN uitelkaar gedreven. Van de eens "180" leden zijn er nog maar zo'n 50 overgebleven. Hierbij moet opgetekend worden dat er in het verleden van deze 180 altijd een ruim deel nooit betaalde, maar wel in de papieren als lid genoteerd bleven staan. Mer name in Drenthe zijn er veel leden opgestapt na de affaire Eemster-opgraving, welke toen totaal publiekelijk uit de hand liep. Dit had zijn direkte terugslag op de APAN, omdat het bestuur toen barstte. Verder zijn er ook landelijk veel leden opgestapt n.a.v. de zaak Archaeologische Berichten. De APAN was eerst een soort belangenvereniging voor de zaak Vermaning, maar nu deze zaak niet meer aktueel is, vallen er nogal wat leegtes, en ook daardoor zijn er mensen opgestapt. Maar toch, op de jaarvergaderingen van de voorgaande jaren waren vaak dezelfde mensen aanwezig. Een groot deel van die mensen is ook vandaag weer aanwezig. De "harde kern" is altijd gebleven. Een belangrijke vraag kwam echter naar voren; moeten we stoppen met de APAN? Vele reacties kwamen er uit de zaal, waaronder de volgende: Als de vereniging zich opheft is er helemaal niets meer. Wij moeten zelfstandig naar buiten blijven treden. We moeten af zien te komen van de affaires. Een aantal leden vindt deze niet interessant genoeg. En we moeten oppassen dat er geen privéaffaires uitgediept worden, en het levert een voortdurend negatief beeld over de amateurarcheologie op. Men vindt de laatste APAN INTERN teveel gevuld met juist die affaires. Waarom niet gewoon over steentijdvondsten schrijven? Laat mensen die affaires willen links liggen. Dus er niet meer op in gaan. Niet iedereen is het hier mee eens, omdat veel affaires juist over visies gaan die haaks op de onze staan, en daar moeten wij toch op blijven reageren. Maar we moeten ons niet uit de tent laten lokken omdat ons verwachtingspatroon van de beroeps te hoog ligt. Wat is er gedaan met de gegevens die dr Kars verzameld heeft? Nog altijd wordt hier geheimzinnig over gedaan. Het IPP wil wel wordt er gezegd, en staat dwars op de lijn van Leiden. Maar Deebe is niet meer betrokken, hoewel hij goede ideeën had, ook i.v.m. Schuilenburg. Een onderzoek naar Poolse vondsten zou er eerst moeten gebeuren. Zelf blijven zoeken naar een oplossing en de gegevens van de beroeps negeren. Verder wordt er nog geopperd dat er misschien een mogelijkheid zou zijn om van de INTERN een soort "echte" Archeo-krant te maken, waarin we deze zaken aktueel kunnen blijven houden, en ook om een groter lezersbestand te krijgen. Ook buiten de APAN, gewoon abonnee's dus. Mocht dit idee lukken, dan zou er volgens de vergadering minder fel van leer getrokken moeten worden, beperkt maar wel zakelijk. Dit lijkt een aantrekkelijk idee, maar hoe moeten we dat uitwerken? Hoe en van wie allemaal komt er copij binnen? (Daar is verder niet meer over gediscussieerd). Het idee van de Woutersdag wordt algemeen als een zeer goed idee aangenomen. Bram Hofstede wil wel meewerken aan de organisatie van deze dag. De invulling van die dag zal door het bestuur besproken worden op de komende bestuursvergaderingen. De leden zullen t.z.t. hierover ingelicht worden.

Verder wordt er nog het verslag van de algemene ledenvergadering van 28 - 4 - 90 besproken. Tevens wordt er aan Maarten Perdeck gevraagd of hij in het bestuur zou willen toetreden. Maarten heeft hiervoor geen interesse. Een andere persoon wordt ook voor deze functie voorgesteld n.l. Harm Ensing.

Besloten wordt, na nog kort de financiële zaken bekeken te hebben (de penningmeester krijgt wel op z'n kop, maar zegt toe zo snel mogelijk orde op zaken te stellen, en vermeldt dat de APAN nog zeker niet bankroet is, en in ieder geval nog 1 jaar door kan gaan. Na de rondvraag, werd het morgenprogramma afgesloten.

Open middag

In diverse kranten hebben korte artikelen gestaan over deze middag, die de APAN in Zwolle zou gaan organiseren. Ook radio Zwolle heeft er aandacht aan besteed. Natuurlijk is het altijd spannend om te zien hoeveel mensen erop af komen. We kunnen wat dat betreft heel tevreden zijn. De voortreffelijke lezing van Herman vd Made werd door een vrij groot publiek bijgewoond. Er waren zelfs zitplaatsen te weinig. Zo'n 50 tot 60 mensen uit de drie noordelijk provincies waren op onze open middag afgekomen. Dit aantal overtrof onze verwachtingen. Het grootste deel van deze bezoekers kwam uit Friesland. Onder hen bevonden zich ook enkele noordelijke wetenschappers, t.w. drs. Frans de Vries, drs. Carel Lagerwerf, en drs. Evert Kramer (hoofd archeologische afdeling van het fries Museum te leeuwarden). De Friese amateurarcheologen waren zeer enthousiast en er volgden dan ook levendige gesprekken. De door ons meegebrachte vitrines, met daarin vele vondsten uit eigen land, o.a. veel van Vermaning, en uit Afrika (aansluitend op de lezing van Herman) hadden veel bekijks. Men kon praktisch alle vondsten op de hand bekijken. De Friese amateur Lammert Postma toonde ons enkele prachtige midden-paleostukken, die sterk overeen kwamen met vondsten van de Wâldgroep, en met enkele vondsten van Vermaning. Hij en drs Kramer waren bezig met de voorbereidingen van een publikatie over deze vondsten. Tevens werd er met Kramer en Postma de mogelijkheid besproken om in Friesland een avond te beleggen, waarop de Apan de gelegenheid zou krijgen om m.n. middenpaleovondsten van Friese bodem aan de Friese amateurs te laten zien. De hr Kramer en Postma zouden dan zorgen voor reclame voor deze avond. Zij dachten wel een redelijk aantal geïnteresseerden hiervoor te kunnen vinden. We blijven kontakt houden.

Al met al een geslaagde middag. Moe maar tevreden sluiten we de dag af. Of de mensen die meer informatie gevraagd hebben ook lid zullen worden zien we later wel. We hebben in ieder geval laten zien dat de APAN er nog is, en dat we gezamenlijk nogal wat vondsten in bezit hebben uit alle tijdperken. Van bot tot steen, van sculptuur tot grafheuvelsilhouet. Van paleo tot ijzertijd.

Hans van der Donck en Klaas Geertsma.

Archeologisch weekend in Museon

door Herman vd Made.

Op zaterdag 28 september en zondag 29 september werd in het Museon in Den Haag een Archeologisch Weekend gehouden. Tijdens dit weekend dat door twee a drie duizend mensen werd bezocht, waren een groot aantal organisaties werkzaam op het gebied van de archeologie aanwezig. Op prehistorisch terrein waren er o.a. stands van het Archeon en de Werkgroep Experimentele Archeologie. Daarnaast werd door twee APAN-leden deelgenomen, te weten Ted Toet met een prachtige kollektie artefakten en sculpturen van Fontmaure, Frankrijk, terwijl Herman van der Made een vitrine met beeldstenen uit Nederland en Frankrijk exposeerde. Gekoppeld aan het -door beiden- tentoongestelde hield laatstgenoemde een dialezing onder de titel 'KUNST OF TOEVAL' over beeldstenen, waarin sculpturen van het oud-paleolithicum tot en met het jong-paleolithicum werden getoond. De dialezing werd zo druk bezocht dat later op de middag een tweede vertoning plaatsvond.

Het was voor ons een geslaagde kans om naast het artefaktenmateriaal van Fontmaure ook beeldstenen in de publiciteit te brengen.

**Steengoed
weekend
in 't Museon
28 en 29 sept.**

Mammoet Font Maure, collectie Ted Toet.

Het Oud-en Midden Paleolithicum

door Ad Wouters, stond ook in "Stenen artefacten, herkennen en dateren", 1989, uitgave Brabants Heem.

Het Paleolithicum of de Oude Steentijd kan het meest simpel verdeeld worden in:

1. Het Jong Paleolithicum
2. Het Midden Paleolithicum
3. Het Oud Paleolithicum

Het Jong Paleolithicum ($\pm 32.000-10.000$ BP)

De Jonpaleolithische kulturen zijn uitgesproken klingen-kulturen geweest. Het uitgangsmateriaal van de gemodificeerde werktuigen zoals spitsen, stekers, schrabbers, boren etc. bestaat voor een belangrijk deel uit klingen, aangevuld met afslagen en restkernen. Er werd ook veelvuldig gebruik gemaakt van werktuigen of artefacten vervaardigd uit helaas vergankelijk materiaal als bot, gewei, hout etc. Het Jongpaleolithicum omvat de vele "kultuurcomponenten" van de moderne mens (*Homo sapiens sapiens*), die op het einde van het Midden-Pleniglaciaal van de Weichsel-IJstijd in Europa verschijnt.

Het Middenpaleolithicum (in Europa van $\pm 250.000-32.000$ BP)

In fig. 1 hebben we getracht de Midden-en oudpaleolithische kulturen en cultuurcomponenten te plaatsen in relatie tot de chronostratigrafie en de geologische formaties. E.e.a. zijn benaderingen en vaak overlappen deze kulturen elkaar in tijd en/of ruimte.

Het Middenpaleolithicum is vaak te expliciet aangeduid als het tijdperk van de Neanderthalers met hun Moustérienkultuur-varianten. Deze naam is ontleend aan de type-vindplaats Le Moustier in de Dordogne. Het Moustérien omvat een zestal componenten die al dan niet gelijktijdig hebben bestaan van af het laatste deel van de Eem-tussenijstijd (Eemien) tot in het Midden van de Weichsel-IJstijd ($\pm 90.000-35.000$ BP).

De mens van het Moustérien heeft een goed gevulde gereedschapskist (toolkit, artefact-uitrusting) gehad, met spitschaven, rechte en gebogen schaven, Levallois- en Moustérienspitsen, rugmessen, boren, stekers, getande werktuigen en afslagen en klingen in de reeds in het Acheuléen bekende Levallois- en Clactontechnieken (zie fig. 2). Vuistbijlen (bifaces) zijn in het Moustérien zeldzaam. Alleen het Moustérien (zeldzaam op het totaal aan artefacten) met Acheuléentradiatie (M.T.A.-A) heeft een hoger percentage bifaces, soms tot 8% van het totale werktuigenbestand. Vooral de soms zeer platte, dunnen en alzijdig snijdende driehoeksvormen zijn voor deze Moustériencomponent zeer typerend. (zie fig. 3).

In ons land heeft men van zekere zijde van het Moustérien een "vuilbak" gemaakt. Bijna elke "losse" Midden Paleo-vondst werd aan "Het Moustérien" toegeschreven; elke verdwaalde biface die maar enigszins driehoekig was werd in het laatste gemikt waarop men M.T.A.-A. geplakt had.

Voor een goede kultuurduiding heeft men echter een bijbehorende "groep" werktuigen (artefactencomplex) nodig en die is van het M.T.A. in ons land volledig onbekend. De

De Oude Steentijd.

Dit onderwerp is de hr Wouters op het lijf geschreven, het is zijn stokpaardje. Maar laat de lezer niet denken dat dit zijn enige specialiteit zou zijn; integendeel. Ook het mesolithicum is één van zijn "hobby's". Vele artikelen heeft hij hierover geschreven, o.a. geplaatst in "Archeologie".

En het Neolithicum dan, en het Jong Paleo? Hierover heeft hij ook heel veel geschreven. Het artikel over de Ahrensburg-jagers, zie *Archaeologische Berichten* nr 18, wat hij samen schreef met Govert van Noort, wordt zelfs internationaal gezien als één van de meest baanbrekende over deze cultuurtraditie.

Als tekenaar is Wouters ongeëvenaard, in aantal maar ook in kwaliteit. Zijn tekeningen zijn altijd "bouwtekeningen" en laten zien dat hij exact weet hoe artefacten, uit welke cultuurtraditie dan ook, vormgegeven zijn. Het zelf uitproberen van diverse steentijd-afslag-technieken heeft hem juist bij dit tekenen diepgaande inzichten verschaft over vormgeven in steen, maar ook over de bruikbaarheid van prehistorische gereedschappen door de tijden heen. Deze bruikbaarheid heeft hij ook uitgeprobeerd op diverse materialen, voor gebruiksporenonderzoek. Maar gebruiksporenonderzoek op artefacten vergt een zeer dure wetenschappelijke "toolkit", die ver boven de loupe en binoculair uitsteekt. Vandaar dat hij niet dieper in dit onderwerp is gedoken.

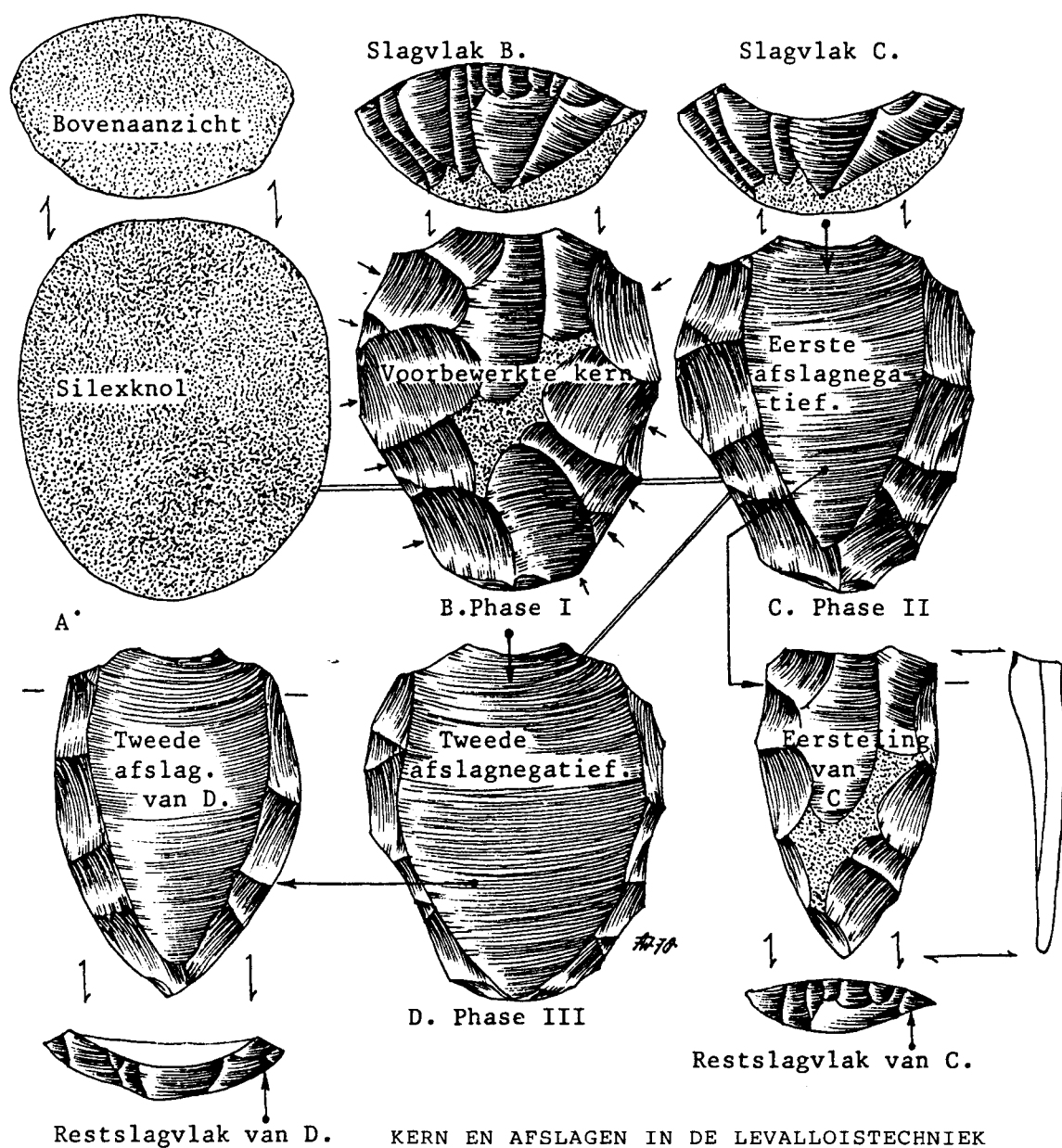
Wij danken de hr Wouters vanaf deze plaats voor zijn toestemming om nevenstaand artikel te mogen plaatsen.

BOVENPL.	GLACIALEN INTERGLAC.	PALEOLITHISCHE KULTUREN	RIVIER-AFZETTINGEN
	WEICHSEL EEMIEN	JONG PALEO MOUSTERIEN- componenten JONG ACHEULEEN	KREFTENHEYE FORMATIE
MIDDENPLEISTOCEN	SAALIEN	MIDDEN- ACHEULEEN	URK FORM.
	HOLSTEIN	→ OUD- ACHEULEEN (CLACTON)	VEGHEL FORM.
	ELSTER	→ VROEG OUD- ACHEULEEN en C.C.C.	STERKSEL FORM.
	CROMER- COMPLEX	→ C.C.C.- COMPONENTEN	ENSCHEDA FORMATIE
ONDERPLEISTOCEN	LEERDAM INTERGL. →	C.C.C. ??	HARDERWIJK FORM.
	BAVEL INTERGL. →	C.C.C. ??	TEGELEN FORMATIE
	MENAPIEN	→ C.C.C. (Rhenen).	KEDICHEM FORM.
	WAALIEN		
	EBURONIEN		
	TIGLIEN	C.C.C. ??	
	PRAE- TIGLIEN		KIEZEL OÖLIET
Fig. 89.		GLACIALEN — INTERGLACIALEN ==	

Fig.1.

Paleolithische kulturen en cultuurcomponenten geplaatst in relatie tot chronostratigrafie en geologische formaties. Het zijn "benaderingen" en vaak overlappen deze kulturen elkaar in tijd en/of ruimte.

LEVALLOISTECHNIEK

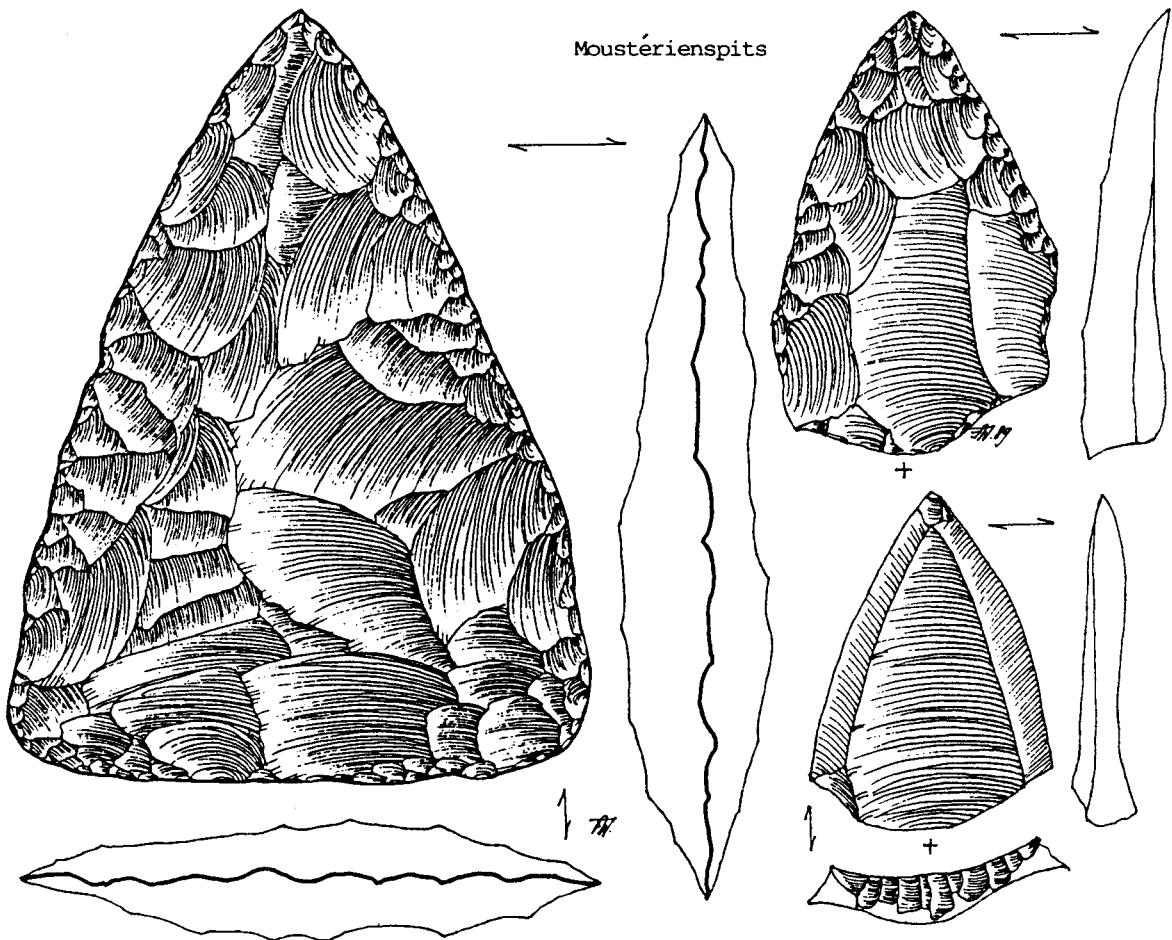
KERN EN AFSLAGEN IN DE LEVALLOISTECHNIEK

FIG. 2.

In het Acheuléen ontwikkelde zich de Levallois-techniek die zich in het Moustérien handhaafde.. (In feite is de Neolithische "Livre de beurre-klingentechniek" -vgl. Grand-Pressigny- ook een Levalloistechniek).

Het is een zeer speciale kernvoorberkering, waarvan de uiteindelijke vorm van de afslag of kling al van tevoren werd bepaald.

Een steen wordt in phase I door afslagen voorbereid tot een soort halfbolvormige doorsnede is verkregen. Soms heeft de dan ontstane kern de vorm van een schildpad verkregen (zie B); vandaar de naam schildkern (tortoise core). Daarna werd aan de bovenzijde een slagvlak geprepareerd (slagvlak B) en vervolgens werden vanuit dit slagvlak grote afslagen verkregen; soms maar één (eersteling) soms meer (phase II en III).

Typische dunne, alzijdig snijdende driehoekige
M.T.A.-biface

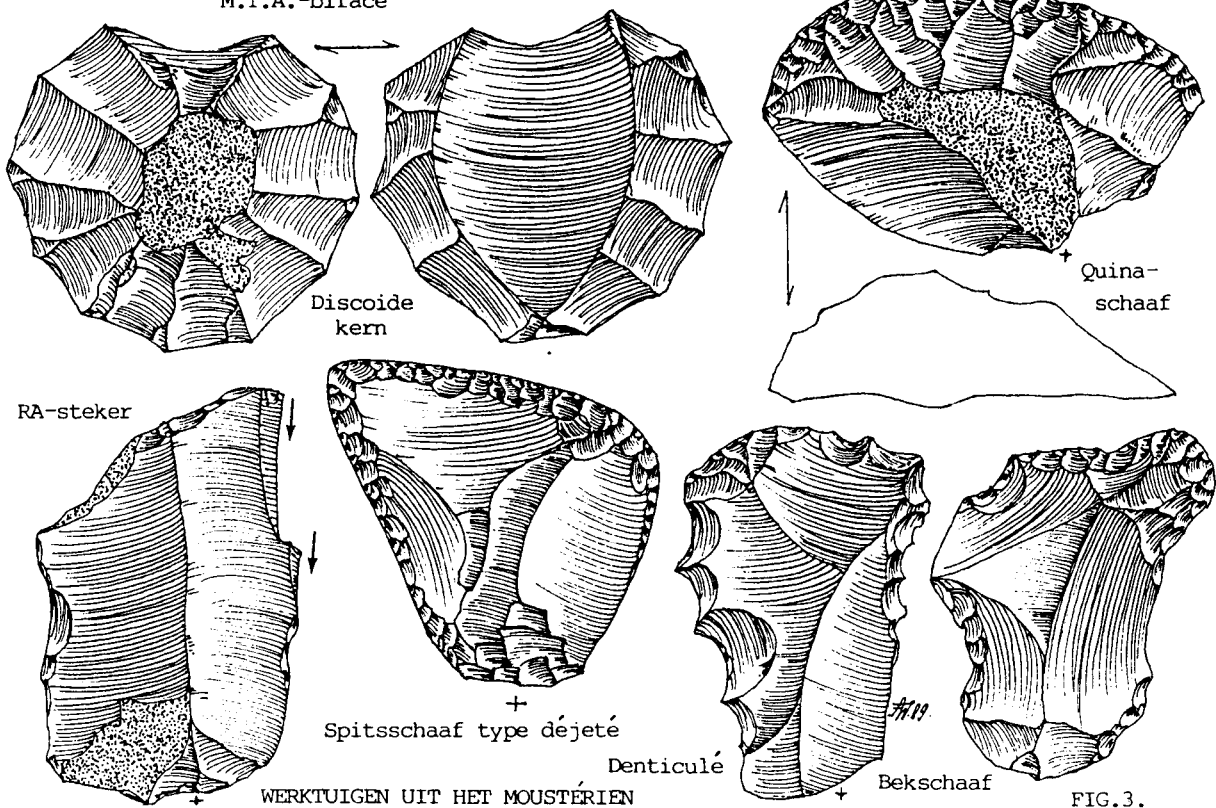

FIG. 3.

HET ARTEFACTCOMPLEX VAN "EEMSTER"

A Gemodificeerde artefacten (85 stuks=100%)	{	Bifaciaal bewerkte artefacten 17,6% ↑ + = 24,6% ↓ Choppingtools (7%)	{	Bifaces s.s.	Discusvormig	3		
					Ovaal hartvormig	1		
					Lang-smal hartvormig	1		
					Ovaal	1		
					Limande	1		
					Driehoekig	1		
					Amandelvormig	1		
					Overige	Keilmesser	1	
						Moustérienspits	1	
						Hakwerktuig	1	
						Slagsteen	1	
						Radtrekker	1	
						Schaven (25,9%)	{	Spitsschaven
					Rechte schaven			2
					Convexe schaven			7
					Concave schaven			6
					Discusvormige schaven			1
					Schrabbers		7	
(8,2%)								
Rugmessen	3							
(3,5%)								
Getande artefacten	16							
(18,8%)								
Artefacten met kerf	2							
(2,4%)								
Raclettes	2							
(2,4%)								
Boren	12							
(14,1%)								
B Niet Gemodificeerde artefacten (173 stuks=100%) #186.	{	Kernen (5,2%)	{	Levallois	4			
				Proto-Levallois	4			
				Blokkern	1			
				Klingen	13	De collectie "Eemster" behoort tot het Smildien, een component van het Jong- Acheuléen. In tijd te plaat- sen in het Eem-Intergla- ciaal. Ontdekt door Tjerk Vermaning in 1972. De collectie bevindt zich in de verzamelingen van P. Dijkstra, J. E. Musch en A. Wouters.		
				Afslagen	143			
				(82,7%)				
				Brokken	5			
				(2,9%)				
				Ondefinieerbaar	3			
				(1,7%)				
Pseudo-artefacten	1							

De collectie "Eemster" behoort tot het Smildien, een component van het Jong-Acheuléen. In tijd te plaatsen in het Eem-Interglaciaal. Ontdekt door Tjerk Vermaning in 1972. De collectie bevindt zich in de verzamelingen van P. Dijkstra, J.E. Musch en A. Wouters.

Fig. 4

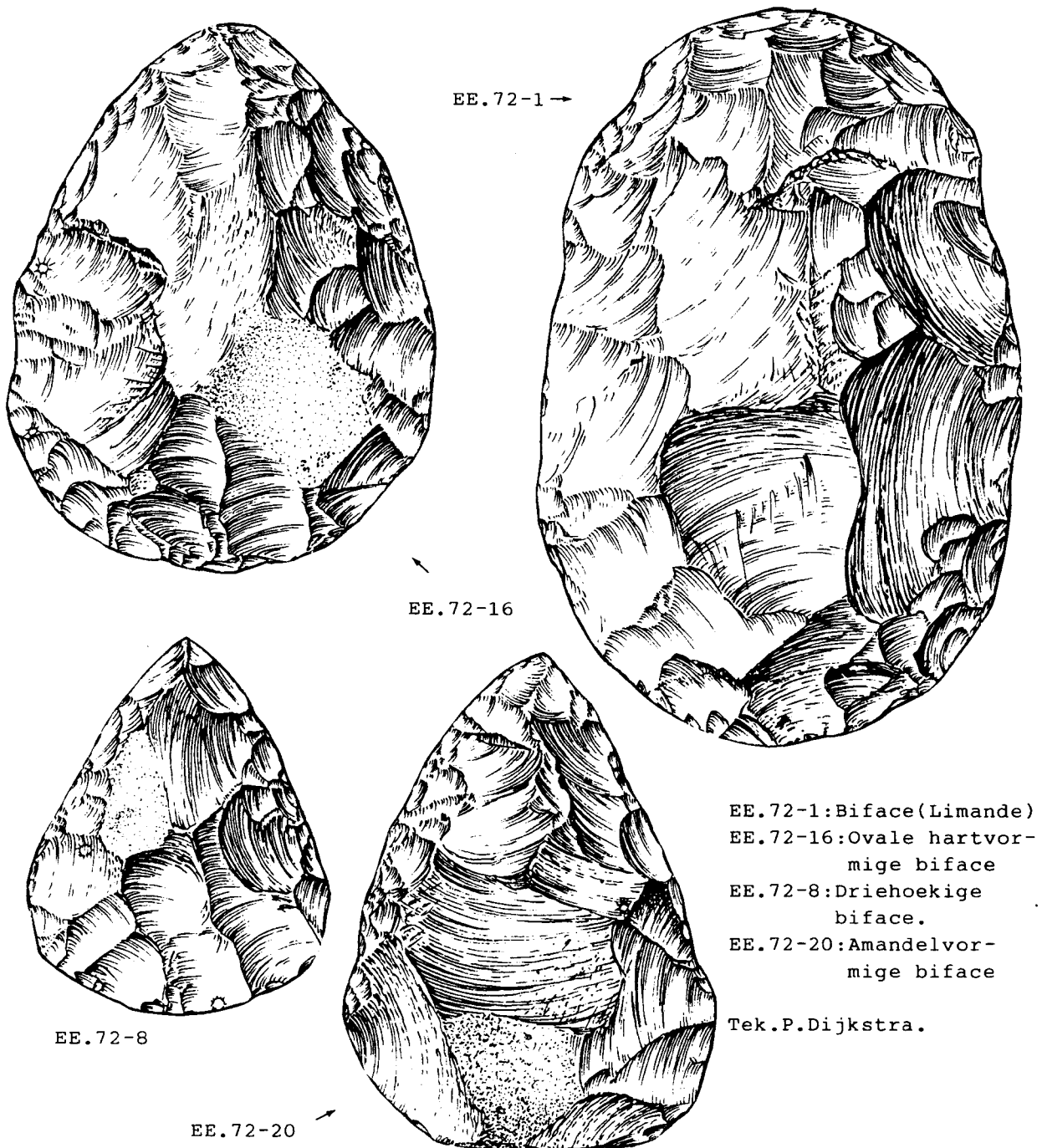

Fig.5 Verschillende "VUISTBIJLTYPEN" (BIFACES) van de vindplaats EEMSTER. Smildiencomponent van het Jong Acheuléen. (EEM-Tussenijstijd).

De meeste Middenpaleolithische vondsten uit Nederland zijn terug te voeren tot één der componenten van het Acheuléencomplex.

Het Jong-Acheuléen

Het Jong-Acheuléen is op meerdere plaatsen in ons land als losse vondst gemeld. Als concentraties uit het Eemien (zie fig.1.) zijn de vondstgroepen van Tjerk Vermaning te noemen uit Hoogersmilde, Hijken en Eemster. Dit Jong-Acheul wordt wel aangeduid als Smildien. Het is een Jong-Acheul component met een zeer volledig artefact-complex met o.a. een grote verscheidenheid aan bifaces. Fig.4 geeft het totaal-schema van bijvoorbeeld de zeer rijke vindplaats Eemster. In fig.5 staan enkele voorbeelden uit deze site afgebeeld.

Bij zgn. "losse vondsten", zonder enige geologische context, is het soms ondoenlijk om een artefact te plaatsen in het Moustérien, het Jong-Acheuléen of het Midden Acheuléen. Sommige artefacttypen -ook bifaces- zijn daarom zo moeilijk in te passen omdat ze in verschillende culturen "doorlopen" (Zo kende men de zgn. Moustérienspits al 150.000 jaar voor de Moustérienkultuur verscheen). Bij dergelijke losse vondsten zit men met de aanduiding "Midden-Paleolithicum" in de meeste gevallen wel goed.

De Acheul-mens leefde steeds in een vrij warm c.q. gematigde biotoop (interglacialen en interstadialen). De Moustérien-mens kon blijkbaar ook in de wat koudere perioden leven tot zelfs in het koude Weichsel.

Het Midden-Acheuléen

Het Midden-Acheuléen, door Bosinski Vroeg Jong-Acheuléen genoemd is voornamelijk te dateren in de gematigde interstadialen van de Saale-IJstijd: Het Bantega- en het Hoogetveeninterstadiaal (180.000 BP-250.000 BP). Vooral het laatstgenoemde interstadiaal is zelfs redelijk warm geweest en het is de vraag of het niet beter is te spreken van Hoogetveen-tussenijstijd.

In ons land is dit Midden-Acheuléen voor het eerst op overtuigende wijze aangetoond door Franssen-Wouters in de stuwwal van Rhenen (1975), waar het met tienduizenden werktuigen is aangetroffen in door het Saale-ijs gestuwde lagen.

Het betreft hier een Midden-Acheuléen-component die voor het eerst is "gevonden" in Markkleeberg bij Leipzig in 1895, maar die te volgen is in Noord-Duitsland, Nederland, Noord-Frankrijk en Engeland. Zeer belangrijk zijn in ons land de vondsten uit de groeve Belvédère bij Maastricht waar Roebroeks sinds 1980 opgraft. Het Markkleebergien (= Pleisse-component) heeft een perfecte Levalloistechniek, procentueel weinig bifaces; "Keilmesser", veel klingen, spitsschaven (Markkleeberg-Moustérienspitsen), rechte - convexe - en dubbelschaven, rugmessen, stekers, en boren. ook afslagen in Clacton-techniek zijn vrij algemeen. Enkele typische werktuigen uit Rhenen zijn afgebeeld in Fig. 7). Op vele plaatsen in ons land zijn bifaces uit het Midden-Acheuléen als "losse vondst" bekend. Meerdere ook uit Brabant. In fig. 6 staat een van de twee bifaces uit Boekel afgebeeld.

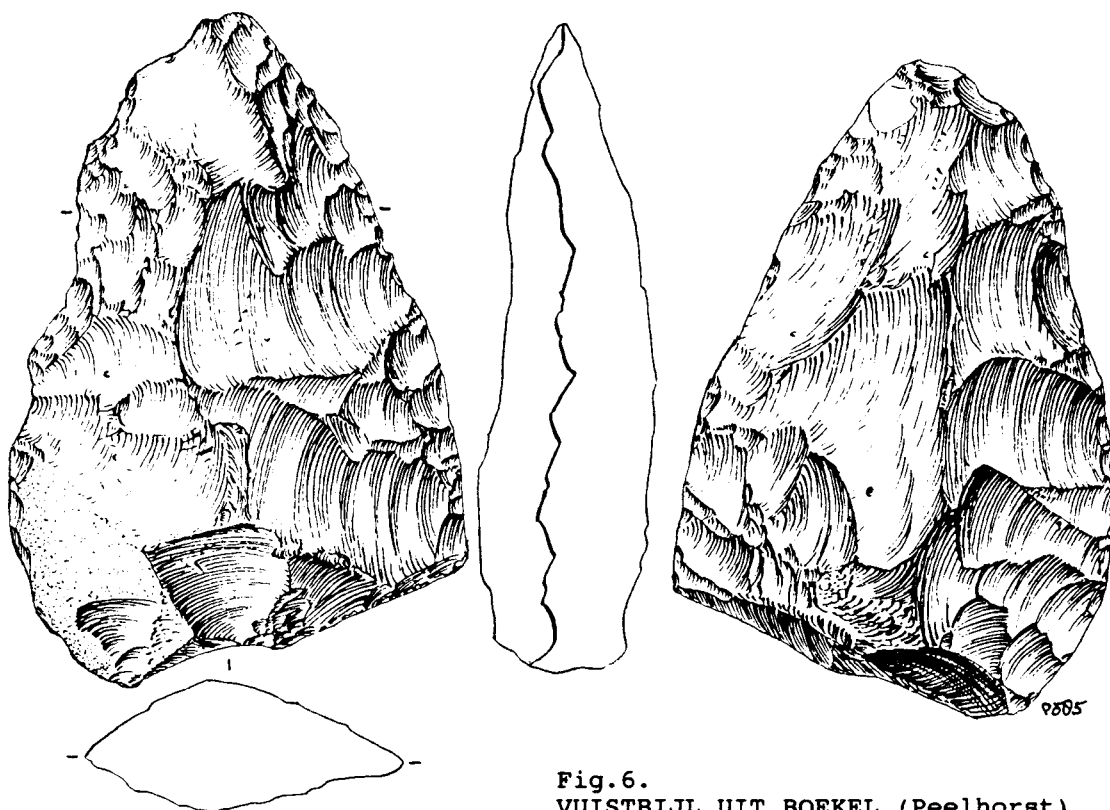

Fig. 6.
VUISTBIJL UIT BOEKEL (Peelhorst)
Het artefakt werd met nog een tweede
biface op dezelfde akker ontdekt door B. van Berlo.

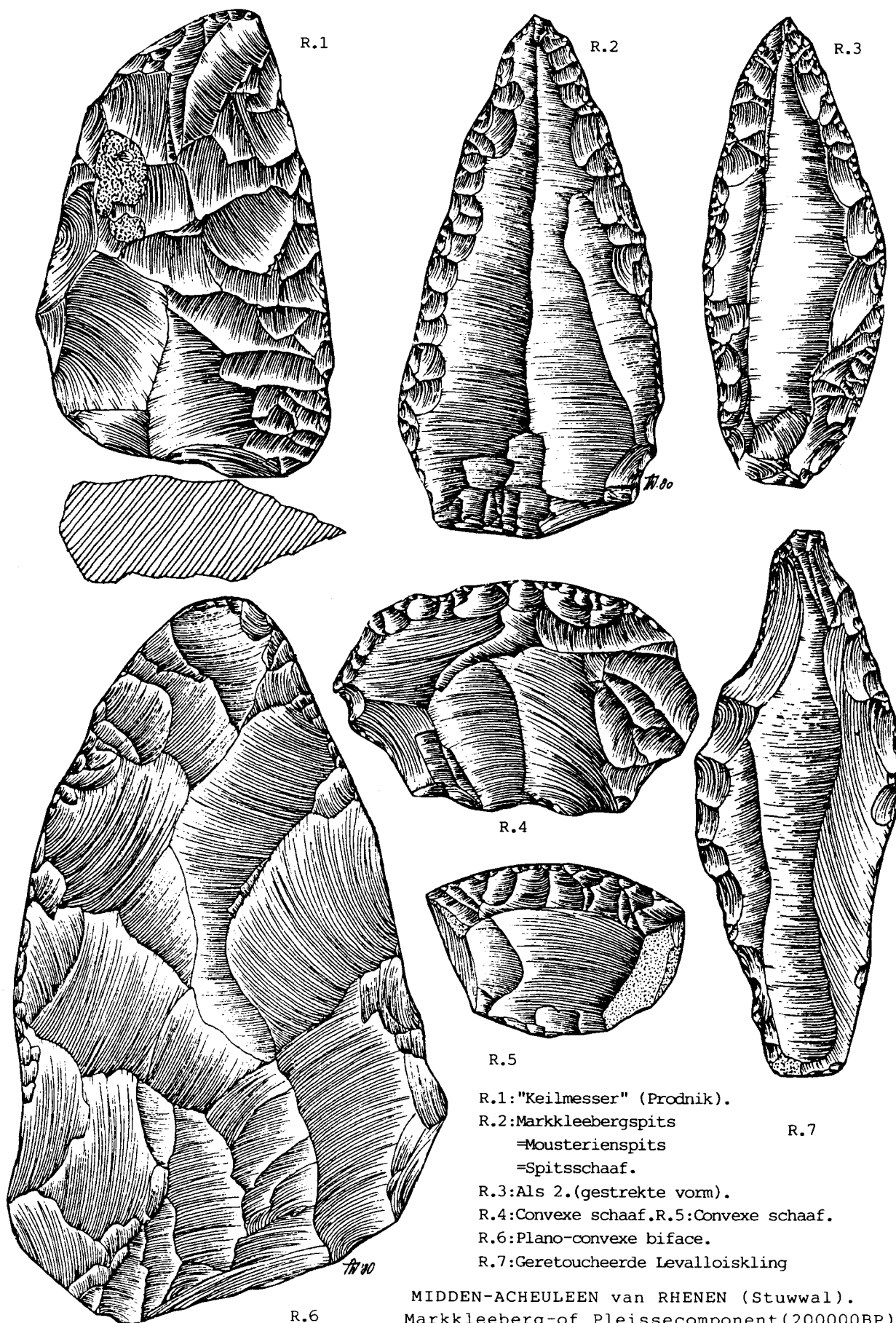

Fig.7

R.6

R.1: "Keilmesser" (Prodrik).

R.2: Markkleebergspits

=Mousterienspits

=Spitsschaaf.

R.3: Als 2. (gestrekte vorm).

R.4: Convexe schaaf. R.5: Convexe schaaf.

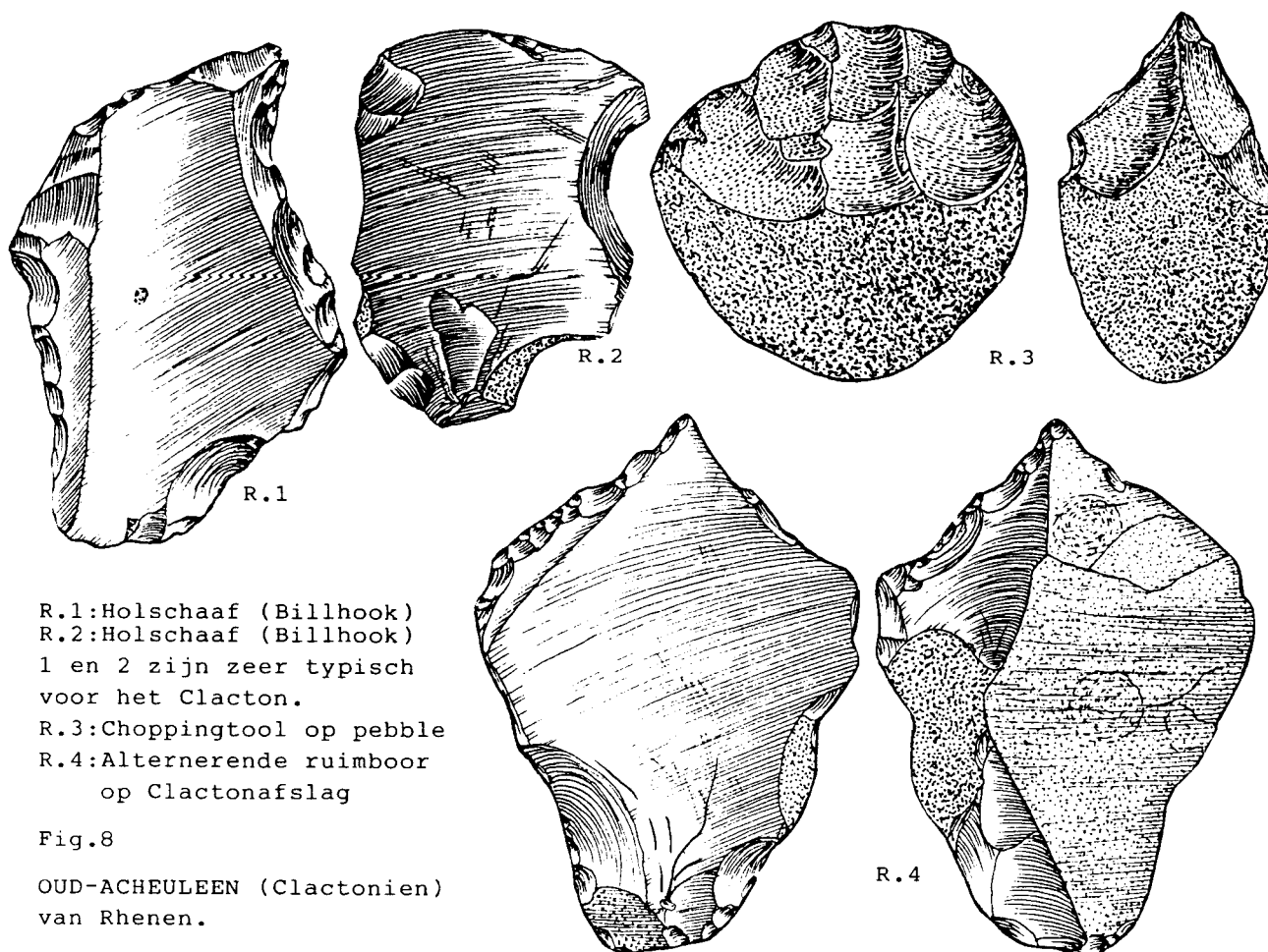
R.6: Plano-convexe biface.

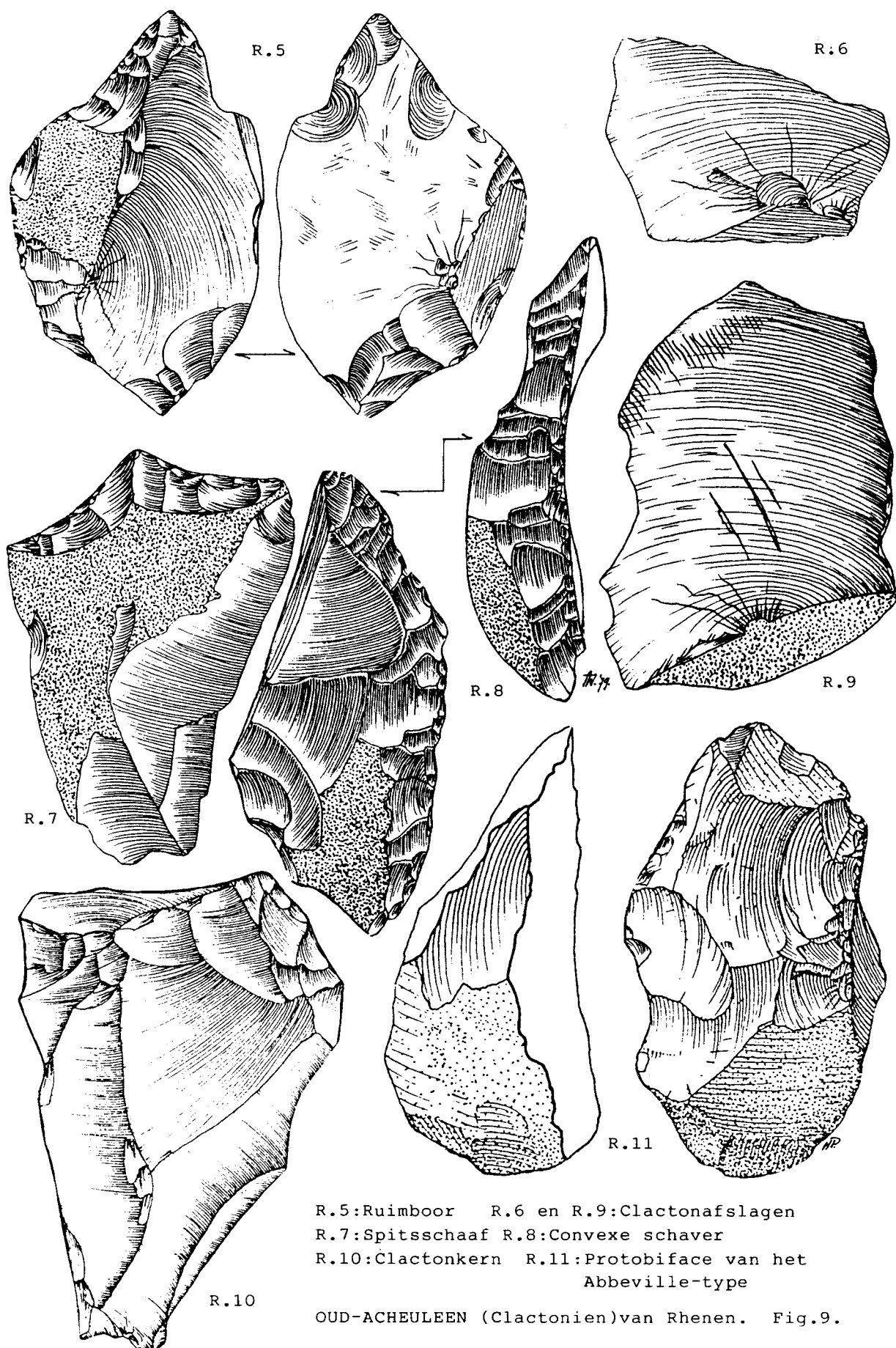
R.7: Geretoucheerde Levalloiskling

MIDDEN-ACHEULEEN van RHENEN (Stuwwal).
 Markkleeberg-of Pleissecomponent (200000BP)
 (Artefacten: M.v. Baaren; B.v. IJmeren en
 A. Wouters.)

Het Oud-Acheuléen

Het Oud-Acheuléen is in NW.Europa een moeilijke kwestie. Het gaat in Afrika terug tot meer dan 600.000 BP als één der culturen van de homo erectus. In ons land is het Oud-Acheuléen in Rhenen aangetoond in een roodgekleurde kleilaag onder de horizon met vele artefacten uit de Markkleebergcomponent van het Midden-Acheuléen. Een nadere datering is niet met zekerheid te geven; mogelijk gaat het hier terug tot het Holsteinien of ouder zie fig.1. In Rhenen blijkt het om een vondstgroep te gaan met elementen verwant aan het Franse Abbevillien en met wat men met "Clactonien" pleegt aan te duiden. Over de kwestie Clactonien als "eigen cultuur" (Wijmer e.a.) of als "afslagtechniek" (Ohel e.a.) gaan we hier niet nader in. In Rhenen zijn alle afslagen in deze "Clacton-techniek" geslagen. Dit impliceert; harde percussie, vrij korte en dikke afslagen met een slaghoek doorgaans groter dan 110 graden, een gerononceerde bulbus en een breed en glad restslagvlak. bij deze techniek wordt de percussieslag meestal geplaatst op het negatief van een der voorgaande afslagen. De restkernen zijn onregelmatig van vorm en werden soms als slagwerktuig (choppingcore) gebruikt. Er komen een redelijk groot aantal choppers en choppingtools voor en sporadisch ook "proto-bifaces" (zie fig.8 en9). Recentelijk werden op grote diepte enkele zeer rijke "Clacton-vindplaatsen ontdekt ten Noorden van Den Bosch tussen Hedel en Linth, die honderden artefacten en ook bewerkte botten opleverden. E.e.a. is in bewerking.

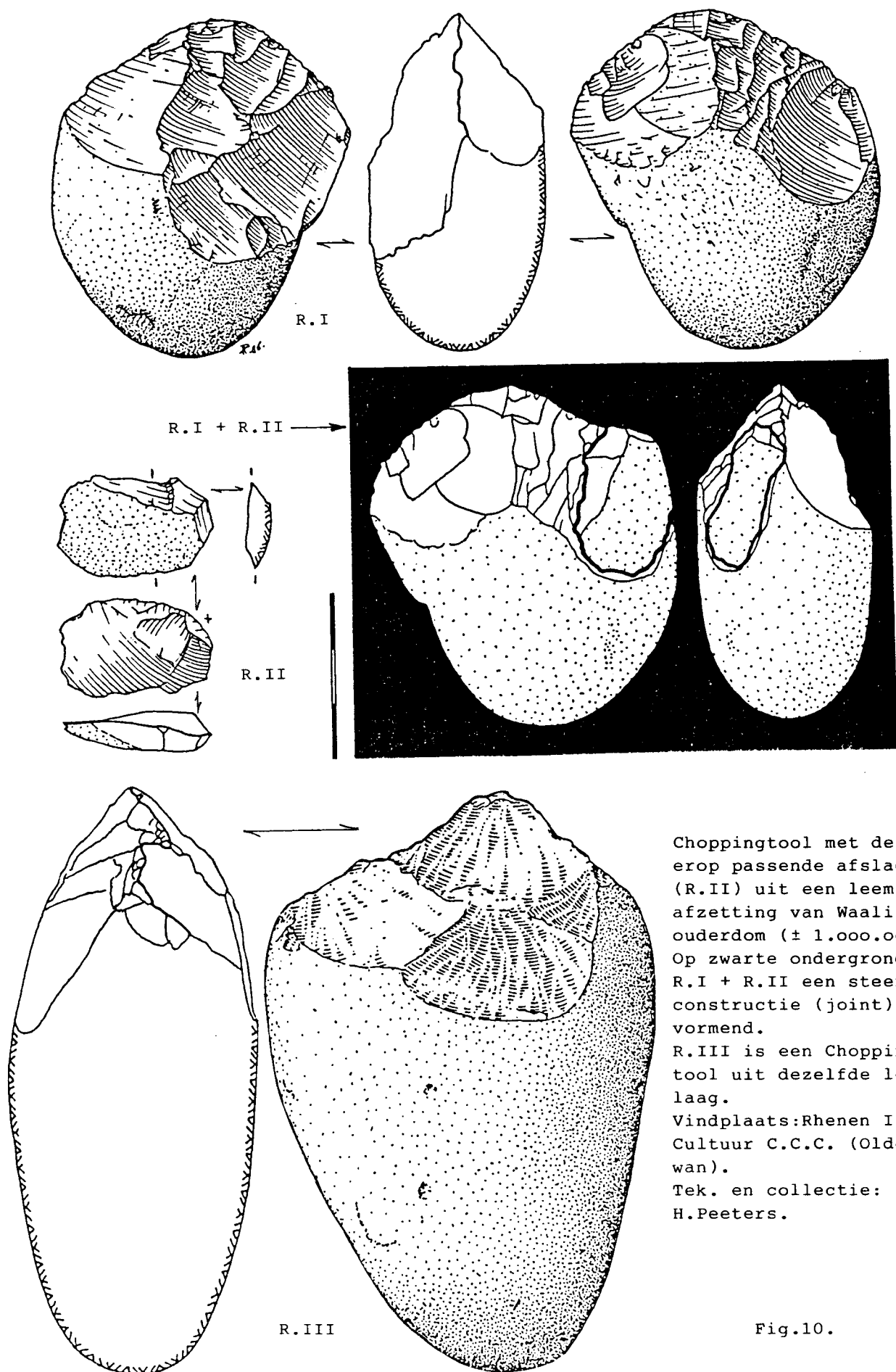

R.5:Ruimboor R.6 en R.9:Clactonafslagen

R.7:Spitsschaaf R.8:Convexe schaver

R.10:Clactonkern R.11:Protobiface van het
Abbeville-type

oud-ACHEULEEN (Clactonien) van Rhenen. Fig.9.

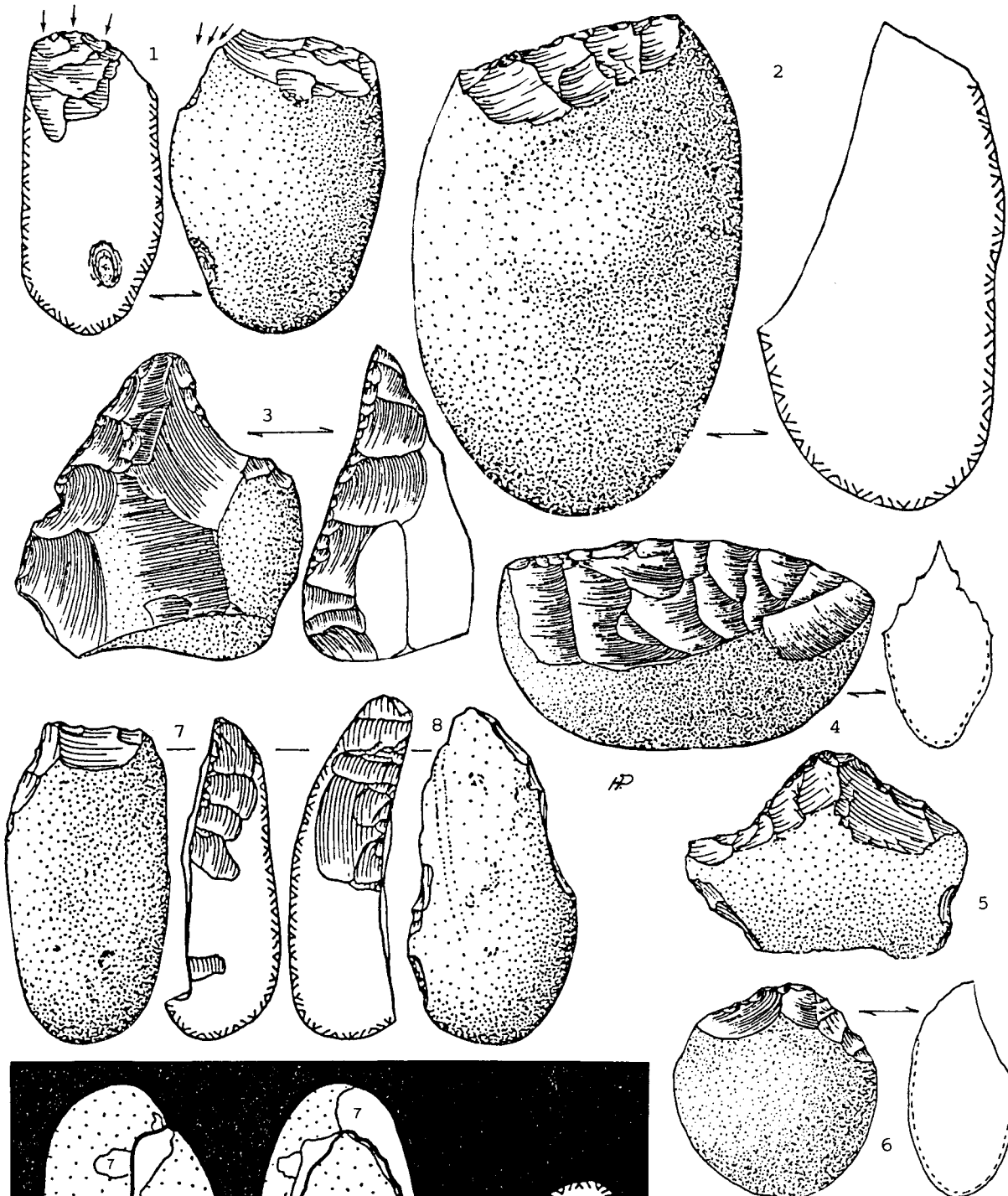
Choppingtool met de erop passende afslag (R.II) uit een leemafzetting van Waalien ouderdom ($\pm 1.000.000$). Op zwarte ondergrond R.I + R.II een steenreconstructie (joint) vormend.

R.III is een Choppingtool uit dezelfde leemlaag.

Vindplaats: Rhenen II. Cultuur C.C.C. (Oldowän).

Tek. en collectie: H. Peeters.

Fig.10.

- 1:Steker op pebble
 2:Choppingtool
 3:Scheve Tayacspits
 4:Rugmes op pebble
 5:Bekschaaf op pebble
 6:Schrabber op pebble
 7 en 8:Choppingtools

Met zwarte ondergrond, een steenreconstructie of joint van de choppingtools 7 + 8. Met de productieafslagen (fig. 12: 14 en 15) een aanwijzing voor een site.

JABEEKIEN: 't ROOTH, NAGELBEEK EN JABEEK. Fig. 11.

Steenreconstructie (joint) van de choppingtools 7+8.

Het Oud-Paleolithicum (350.000 B.P. en ouder)

Zoals we boven reeds zagen heeft het Acheuléen zijn wortels tot diep in het Oud-Paleolithicum gehad. In ons land werd dit oud Acheuléen nog niet aangetroffen.

Wel zijn er kulturen ontdekt die een volkomen andere débitagetechniek en werktuigsamenstelling hebben gekend als het Acheuléen en het "Acheulo-Clactonien". We vatten deze kulturen samen als: "Chopper-Choppingtool-Complex" (Het C.C.C.), maar niet exact met de betekenis die Movius voor ogen had.

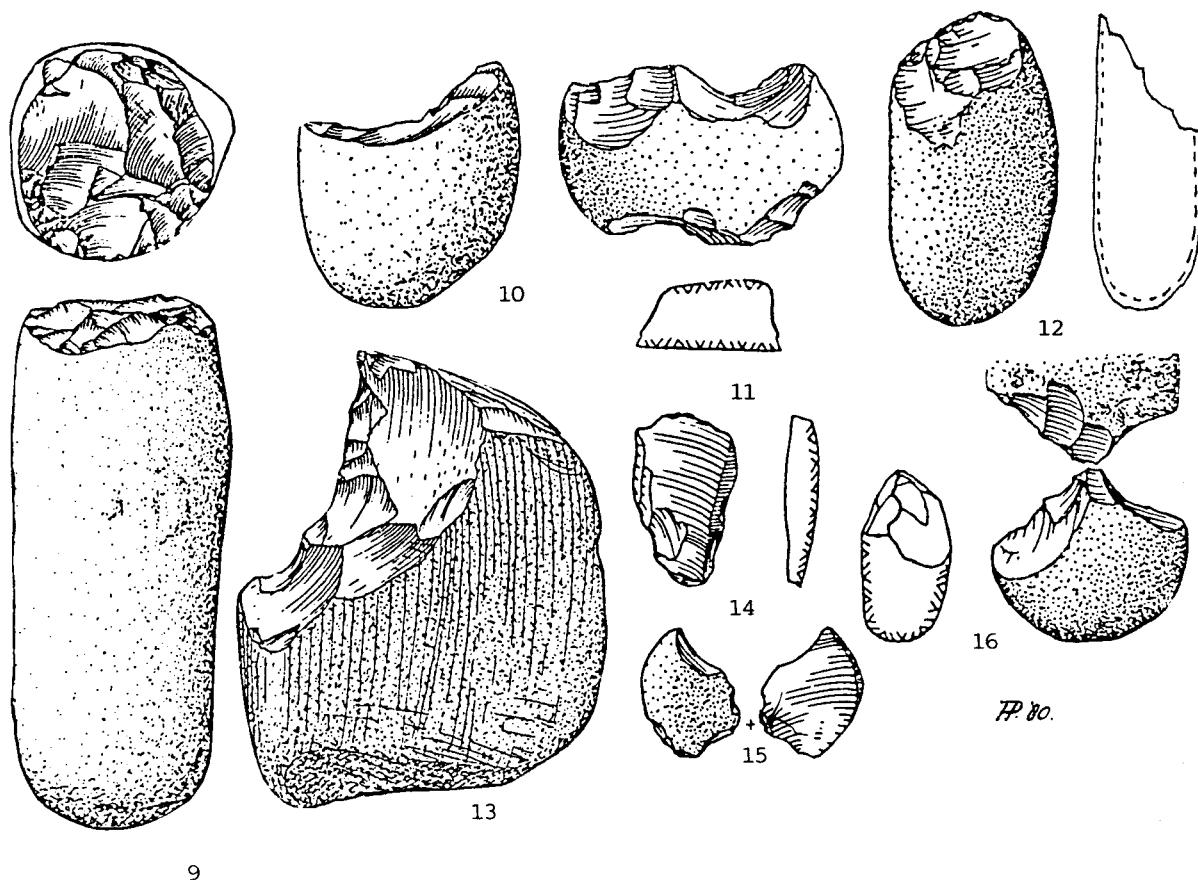
Ofschoon de vondsten zeer overvloedig zijn, hebben we nog weinig aanknopingspunten voor goede dateringen. Maar hadden we die voor het Jong- en Midden-Paleolithicum nog geen 25 jaar geleden wel? Betere gegevens zijn niet ver meer af (waar geen wielkarren of ijswerking of stuwkrakingen en andere onzinnigheden als pseudo-toolmakers actief kunnen zijn geweest).

De oudste vondst uit een dateerbare "in situ" is bekend uit Rhenen II. Het betreft voornamelijk choppers en choppingtools geslagen uit pebbles (rolstenen) van kwarts, kwartsiet en sporadisch ook vuursteen (zie fig.10). De laag van herkomst is een Kedichemafzetting uit het Waalien-C interglaciaal (zie weer fig.1), met een ouderdom van ongeveer één miljoen jaar B.P. Hiermee behoren deze C.C.C.werktuigen tot de oudste van Europa en vergelijkbaar met Vallonet, Sandalja en de vondsten van het terras du Mas Ferriol. Ze zijn naverwant aan het Oldowan van Afrika. (Te mooi om waar te zijn?.....).

C.C.C.artefacten met een "Oldowankarakter" zijn in Noord-Brabant als oppervlaktevondsten niet zeldzaam op plaatsen waar de Kedichem- en Sterkselformaties dagzomen (Duizel, Bergeijk, Houtse Akkers, Oosterhout e.a.).

In Zuid-Nederland zijn ook meerdere vindplaatsen bekend van een C.C.C. dat door Leo Reubsaat voor het eerst ontdekt is in de omgeving van Jabeek en dat we "Jabeekien" genoemd hebben. In de groeves van Nagelbeek-Brull en 't Rooth-Nekami bevinden de artefacten van het Jabeekien zich op het terras van Valkenburg (Vroeg-Cromer) en wel onder de Saale-loess. Een nadere datering is niet te geven dan: ouder dan de Saale-loess en jonger dan het begin van het Cromer-complex. Een Holstein ouderdom is gezien overeenkomsten in typen en technologie met Duitse en Franse vindplaatsen niet uit te sluiten.

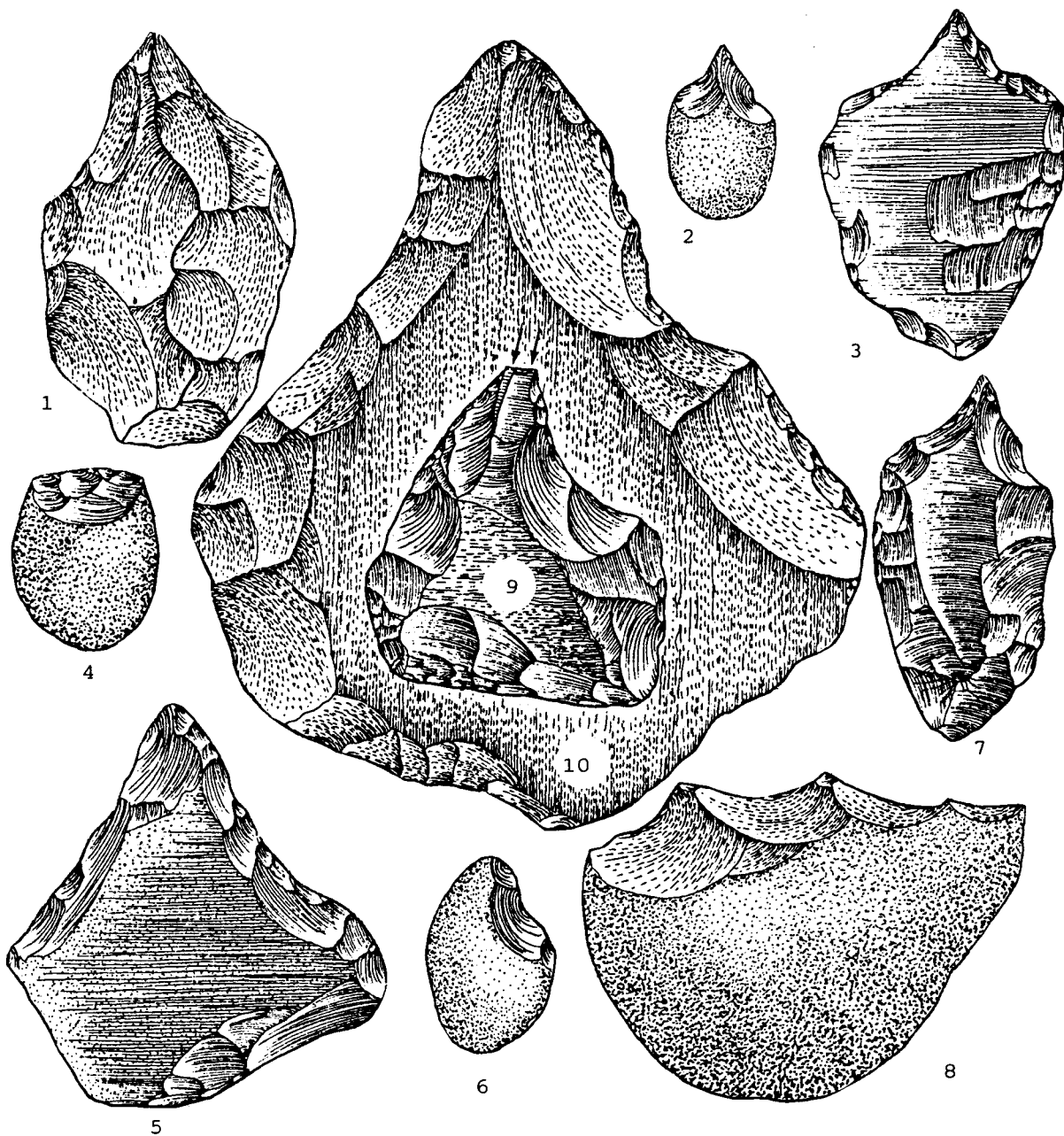
Het grootste gedeelte der werktuigen van het "Jabeek" werd geslagen uit rolstenen (Maaseitjes) en bestaat uit: choppers, choppingtools, schrabbers, billhooks, rugmessen, artefacten met kerven, "becs", raspen, Tayacspitsen en produktieafslagjes (fig.11 en 12).

9:Rasp op pebble 10:Holschaaf op pebble 11.Werktuig met kerven (denticulé) 13:Billhook op pebble 14-15:Produktie-afslagen 16:Beksteker op pebble

JABEEKIEN: 't Rooth, NAGELBEEK en JABEEK.

Fig.12

WERKTUIGEN van de "HEIDELBERGKULTUUR" uit LUNTEREN (GOUDSBERG). Fig.13

Den Bosch, 15 okt. 1989.

Als laatste C.C.C.-component willen we het door Alfred Rust benaamde "Heidelbergien" noemen. De meest volledige vindplaats lag in Lunternen (de Goudsberg). Als losse vondsten, nagenoeg steeds zonder dateringsmogelijkheden, is het bekend van vindplaatsen op de keileem-voorkomens (waarschijnlijk door het Saale-ijs meegevoerd); in Brabant, Limburg e.a. plaatsen.

Er is sprake van een industrie die zowel macro- als micro-artefacten kent (van 1cm tot 30cm), meestal geslagen in de buffer-bipolair-techniek en contracoup.

Behalve vuurstenen werden nagenoeg alle ter plaatse voorkomende gesteentesoorten gebruikt. De werktuig-inventaris bestaat uit: Choppers, polyeders, werktuigen met kerven (denticulé's), stekers, boren, schaven, billhooks, Tayacspitsen, afslagen en aambeelden (zie fig.13).

Het "Heidelbergien" blijft voor velen een "pseudo-industrie". Schrijver dezes is van mening dat er in de meeste gevallen wel degelijk sprake is van echte artefacten. Er is in het korte bestek van deze inleiding geen plaats om op meerdere contraversiële meningen inzake vooral het Oud-

paleolithicum nader in te gaan. De tijd zal -zoals het in de archeologie vaak geschiedde- de oplossingen vaak als verrassingen aan ons presenteren. (Vgl. de "Danseres van Geldrop" en de "Danser van Wanssum").

Gedurende het gehele Paleolithicum is de mens voedselverzamelaar, jager en/of aaseter geweest. Meestal zal de mens tijdens het gehele Pleistoceen in onze streken geleefd hebben in de warmere en gematigde fasen van de interglacialen en interstadialen. Vaak heeft zijn jacht -danwel-aasbuit bestaan uit grotere zoogdieren als mammoet, bosolifant, neushoorn, paard, oeros, bison, hertachtigen, beer e.a. Maar ook de botten van kleinere dieren als vos, wolf, haas, lemming, bever en vele vogel- en vissoorten, worden als "slachtafval" op zijn nederzettingen teruggevonden. Ons land is de laatste jaren, voornamelijk door het jarenlange voorbereidende "werk van amateurarcheologen" een woordje mee gaan spreken in het Europese onderzoek van het Paleolithicum.

Bij het op de gebruikelijke wijze tekenen van stenen artefacten zoals Hans Peeters dit zeer duidelijk in APAN INTERN nr 89/7 en in Archeologie nr 2 beschrijft, heb ik in de loop van meer dan dertig jaar vele "foefjes" toegepast die dit tekenwerk soms duidelijk kunnen vergemakkelijken.

Voor al artefacten met oppervlakte-retouche zoals spitsen, bifaces enz. wil je toch zo exact mogelijk weergeven, ook al is de plaatsing van de retouches tot op de halve millimeter niet noodzakelijk.

Aanvankelijk werkte ik via een zwart-wit fotonegatief, op een contrastrijke film, dat ik met een vergrotingsapparaat of diaprojector op het tekenpapier projecteerde. Door op dit tekenpapier eerst de omtrek van het artefact te tekenen, kan men het filmbeeld simpel en exact in deze omtrekfiguur scherpstellen en de retouchebegrenzings (ribben) overtrekken. Ook kan men een duidelijke maatverdeling meefotograferen en hiermee een juiste 1:1 schaal of een gewenste vergroting of verkleining bereiken.

Al met al een perfect, maar wel omslachtig procédé dat ik vooral toepaste als in een artikel veel artefactentekeningen moesten worden opgenomen. Veel simpeler is het opzetten van de grondvorm van een artefact, dat niet te dik moet zijn, via een lichtdrukapparaat.

Met een extra-fijne dekkende waterverf (bijv. Talens plakkaatverf + + + 100 serie 1) worden met een penseel nr. 0, de ribben en retouche-of bekappingsbegrenzings wit geverfd. Het artefact wordt daarna - eventueel met meerdere andere - met de aldus gemarkeerde zijde op de glasplaat van het lichtdrukapparaat gelegd. De aldus ontstane lichtdruk geeft duidelijk de rib-retouche- en bekappingsbegrenzings aan (zie fig. A).

Aan de randen invallend licht - met als gevolg zwarting - doet niet ter zake, maar kan eventueel voorkomen worden door de sluitklep van het apparaat met een zwarte doek af te dekken. De aldus verkregen afdruk (fig. A) wordt tegen een buitenraam of op een lichtkast bevestigd, het tekenpapier wordt hier opgelegd en de hoofdlijnen worden met een potlood overgetrokken (zie fig. B). Het zo verkregen "stramien" kan daarna al dan niet worden ingeverfd en kleinere randretouches toegevoegd (zie fig. C).

De verf is in lauw water simpel weg te wrijven. Zeer licht getinte artefacten kunnen bijvoorbeeld met zwarte plakkaatverf worden behandeld. Men verkrijgt op deze wijze een wel zeer exacte weergave van het artefact. De voorbeelden van fig. B en C zijn voor de duidelijkheid wat zwaar opgezet.

De omtrek van de ventrale zijde van elk artefact is simpel te tekenen door de tekening van de dorsale zijde tegen het glas van het raam te plaatsen en de omtrek over te nemen. Er ontstaat dan een zuiver spiegelbeeld.

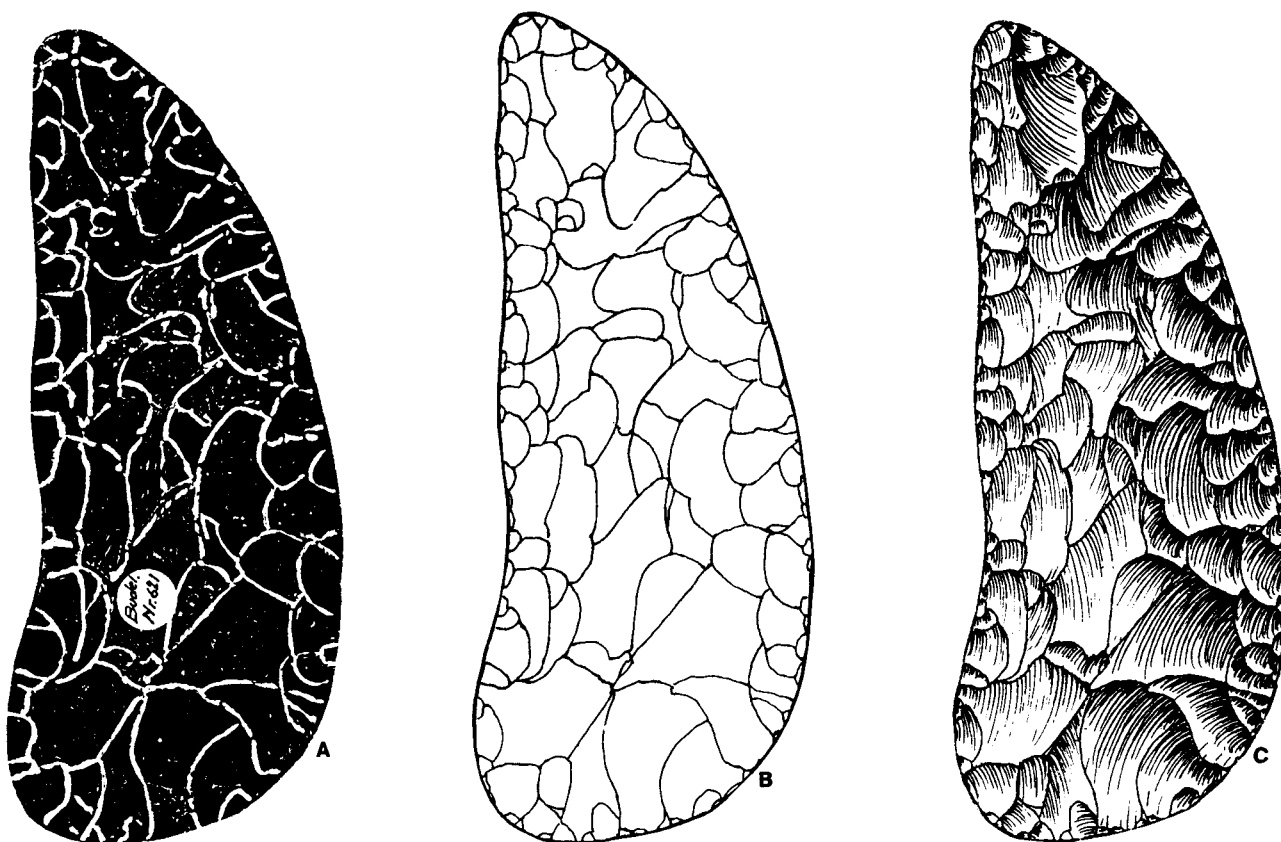

fig. A: Lichtdruk van het artefact met "geverfde" ribben en retoucheranden.

fig. B: Overgetrokken "stramien" van de lichtdruk uit fig. A.

fig. C: ingeverfde artefactentekening van fig. B.

Onderstaand atikel werd ons opgestuurd door Klaas Henstra uit Burgum (Friesland).

Een Beer in Burgum.

door Klaas R. Henstra.

Op diverse plaatsen - Leeuwarder Courant, Drachtster Courant, Westerheem- wordt verslag gedaan van een tentoonstelling in Drachten, betreffende steentijdkunst.

Met name het artikel in Westerheem jg.40, nr 1, verdient m.i. een kritische benadering. Een benadering die door de redactie van genoemd blad overigens werd geweigerd.

Om te beginnen is het curieus dat de auteurs (Stapert en Boekschoten) een deel van hun visie op de tentoonstelling wijden aan de Beer van Appelscha, terwijl dit voorwerp op de expositie niet aanwezig is.

Graag wil ik mijn zienswijze op de Beer geven, waarbij ik tevens zal trachten enige vragen te formuleren en enige aanbevelingen te doen. Mijn doel is op deze wijze het onderzoek naar de authenticiteit van de Beer voort te zetten.

Algemeen

Kunst is ontstaan en heeft zich ontwikkeld in het Jong-Paleolithicum. Ruwweg omvat dit voor Europa de periode van 35.000-8.000 v.Chr. Hierbij is sprake van een tweetal uitingen; n.l. rotskunst (voornamelijk in Midden- en Zuid-Europa) en gravingen op losse stenen, been en ivoor.

Veel rotskunst werd reeds ontdekt in het midden van de 19e eeuw. Erkenning van de echtheid duurde evenwel nog tot 1901.

Dankzij ontdekkingen in Frankrijk (Lacaux, Les Combarelles en Font de Gaume) van o.a. H. Breuil ontstond er zekerheid. Helaas waren de meeste ontdekkers toen al overleden.

Op het gebied van de kleinkunst stammen de eerste vondsten al uit de jaren 1830 - 1840. Reeds in de 60er jaren van de vorige eeuw werd de waarde hiervan ingezien, o.a. door de ontdekking van een stuk ivoor met een afbeelding van een mammoet. (La Madeleine, Frankrijk). Het aantal vondsten uit geheel Europa is op dit moment zeer respectabel. Nederland evenwel levert in dit gebied slechts een zeer geringe bijdrage. Bovendien wordt van de Nederlandse voorbeelden de echtheid bij voortduring betwist. Het antropomorfe beeldje van Willemstad, opgebaggerd uit het Volkerak, vormt een uitzondering. Een ander voorbeeld, de Venus van Mierlo, wordt afwisselend geroemd en verguisd.

In tegenstelling tot andere landen in Europa is er in Nederland tot nu toe weinig wetenschappelijke arbeid verricht op het onderhavige terrein. Mede daardoor worden vele interessante ontdekkingen-vaak zonder diepgaand onderzoek- afgekeurd. op deze plaats bepleit ik derhalve een meer serieuze aanpak van de bestudering van de steentijdkunst.

De Beer in Burgum.

Met deze algemene inleiding komen we in Burgum (Fr) terecht. Het Streekmuseum Tytsjerksteradiel, gevestigd in genoemde plaats, heeft de Beer van Appelscha in langdurig bruikleen verworven.

De afbeelding van deze beer is vervaardigd op een stuk arkose zandsteen, afmetingen 80 bij 66 bij 8cm.

Volgens Boekschoten komt deze zandsteen in Zweden algemeen voor. Dit betekent, dat de steensoort ook in Noord-Nederland gevonden kan worden.

Onderzoek van amateur-petroloog Jan Faber (Gytsjerk), die in s.m. dr. J.G. Zandstra veel steentellingen in Friesland vericht, heeft evenwel nimmer geleid tot de ontdekking van ook maar het geringste stukje, noch in Noord-Nederland, noch in Zweden. In Midden-Duitsland komt deze steensoort wel voor. Een gewaagde stelling zou kunnen luiden: Is de afbeelding van Jong-Paleolithische ouderdom en meegevoerd door een jagersgroep uit hun winterkwartier in Midden-Duitsland naar een zomerkamp in Noord-Nederland?? Onderzoek naar mogelijke parallellen lijkt gewenst.

Enkele archeologen hebben de Beer bekeken. Evenwel slechts met het blote oog en de loupe; microscopisch sporenonderzoek heeft niet plaatsgevonden. Hoewel Stapert strijkluchtphoto's vervaardigde, vermeldt hij hieromtrent niets. Mist Stapert ervaring bij het kijken naar deze vormen van "Ijstijdkunst"?

Op een aantal vragen is niet of voldoende diepgaand ingegaan.

- Is de bodem van de groeven van de Beer volledig ongepatineerd?
- Is er onderscheid in de mate van patinering tussen het oppervlak, het huidige oppervlak en de bodem van de groef?
- Is het mogelijk, dat de groef oudtijds was opgevuld?
- Is de groef mogelijk vervaardigd met een stenen beitel?

Een laatste element betreft een eventueel onderzoek naar kulturele tradities; per slot van rekening is de Beer in de Steentijd veelvuldig afgebeeld. Vrij recent waren enkele voorbeelden te zien op de expositie: Vijf miljoen jaar Menselijk Avontuur. (Brussel, 1990).

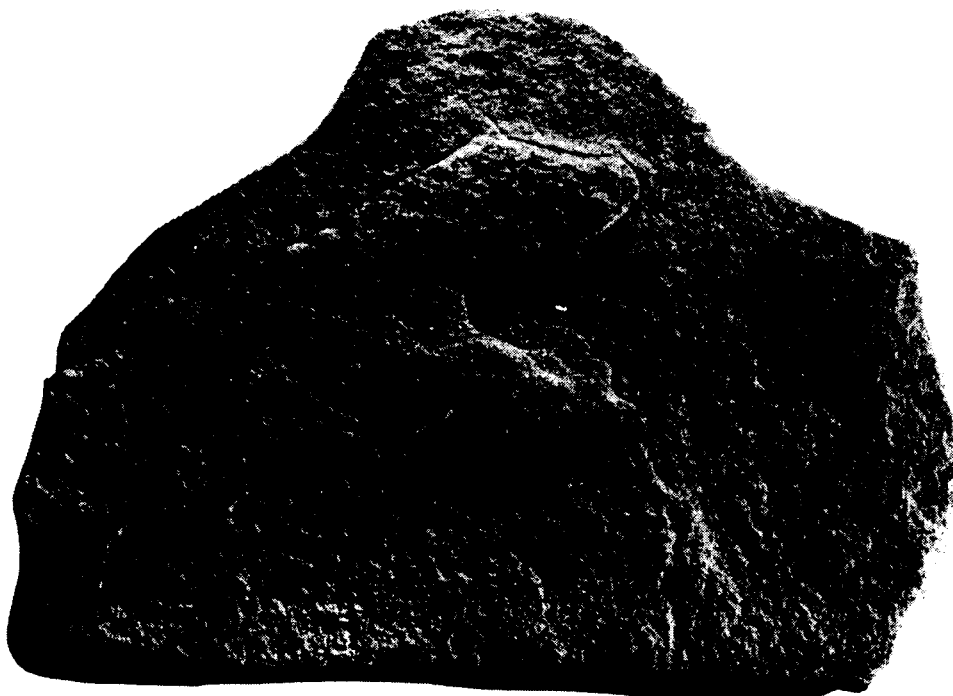
Het moge duidelijk zijn, dat een diepgaande uitwerking van bovenstaande een klus is, die kennis en tijdsinvestering van de gemiddelde amateur-archeoloog te boven gaan.

Tot besluit.

Zoals vermeld is de Beer van Appelscha te bewonderen in het Streekmuseum te Burgum. Inmiddels zijn diverse deskundigen verzocht de Beer aan een nader onderzoek te onderwerpen. Gaarne vernemen wij ook de mening van de lezers. Schriftelijke reacties worden toegevoegd aan het z.g. "Berenboek". Hierin zijn reeds de meningen van diverse beroepsdeskundigen en amateurs opgenomen.

Het moge duidelijk zijn dat het Museumbestuur open staat voor iedere mening.

Adres Streekmuseum Tytsjerksteradiel, Menno van Coehoornweg 9, 9251 LV Burgum, tel. 05116 - 5544.
Openingstijden: di t/m za 14 tot 17 uur, vr 19 tot 22uur, za 9 tot 12 uur.

3. De „beer van Appelscha“. De recent aangebrachte graving komt voor op een plaat witte zandsteen, 80 bij 67 cm groot; de dikte varieert van 2,5 tot 8 cm, het gewicht bedraagt ruim 55 kg. Het stuk is eigendom van de erven A. Dijkstra. Foto C.F.D., Universiteit Groningen.

Bovenstaande afbeelding komt uit Westerheem XL - 1 - 1991, en in onderstaand stukje geef ik in het kort weer hoe er door Boeschoten en Stapert over de "beersteen" en over de "bison van Norgervaart" gedacht wordt. KG

De "Beersteen" werd eerder door amateurs, 11 augustus - 17 sept 1989, in het Fries Museum als een der topstukken op een expositie gepresenteerd. (directie houdt zich op een afstand). De "beer van Appelscha" zou als waardig pendant van de "bison van Norgervaart" de expositie in Drachten hebben moeten opluisteren. De voorstelling op de steen van Appelscha wordt door de auteurs als 'niet oud' omschreven, maar als zeer nieuw. De graving zou met een beitel in de steen zijn gekapt. Dit moet volgens mij dan dus een metalen beitel zijn geweest. Over teruggevonden metaaldeeltjes in de groeve wordt echter niets gezegd. De groeve is niet gepatineerd volgens auteurs. Nee, dat waren de stenen van Vermaning ook niet. En hoe zat dat ook al weer.....? De Leemdijkbijl is toch ook al echt verklaard, al wordt dat nergens aan de grote klok gehangen.

De "bison van Norgervaart" (Vermaning) wordt door de auteurs wel gezien als een 'ontwifelbaar artefakt', maar over de ouderdom doen ze geen uitspraak. Of ze in de vormgeving ook een bison herkennen, wordt niet duidelijk gemaakt. Maar ik denk het niet. De slotconclusie van de auteurs is als volgt:

"Vooralsnog lijken we in de noordelijke helft van Nederland nog niet in het blijde bezit te zijn van overtuigende kunstuitingen uit de oude steentijd. Dat is misschien jammer, maar geen reden om er dan maar een paar te verzinnen"

Nogmaals "De Beer"

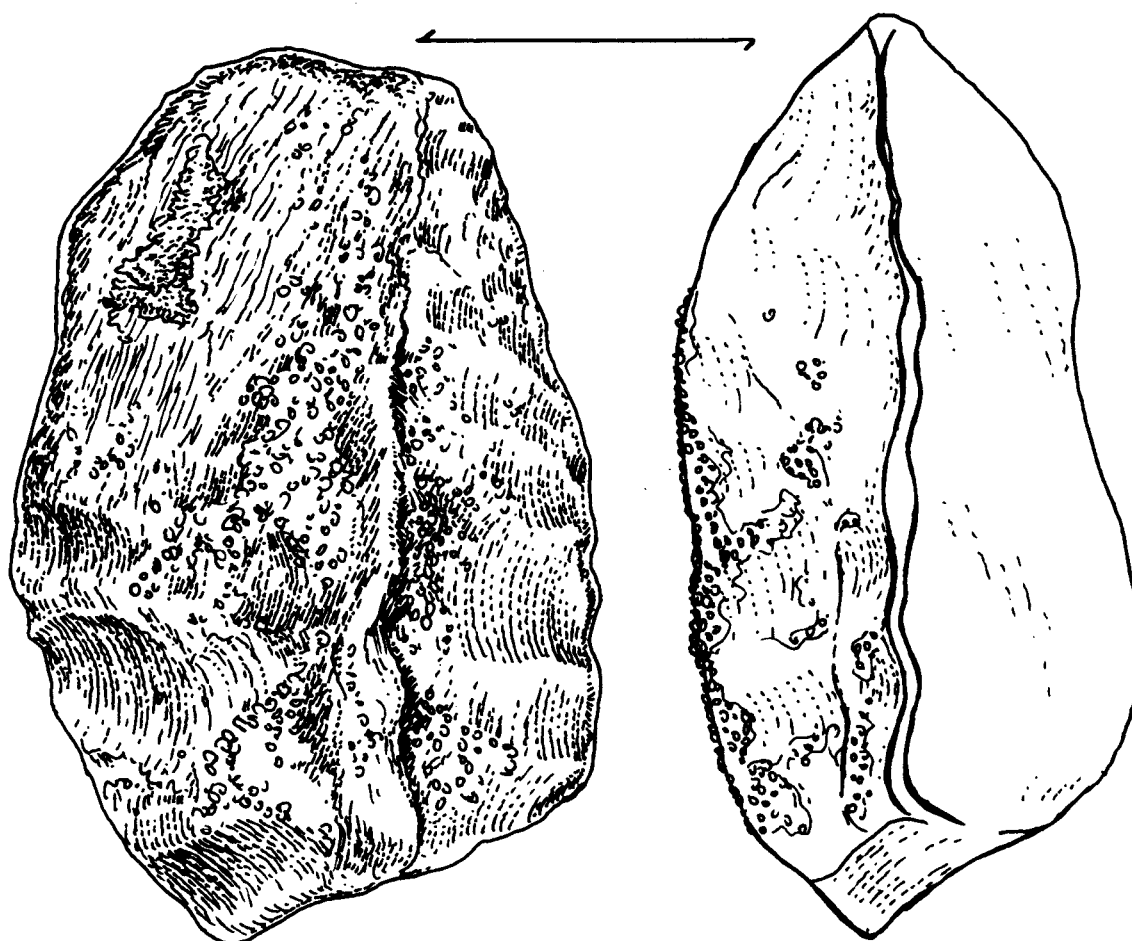
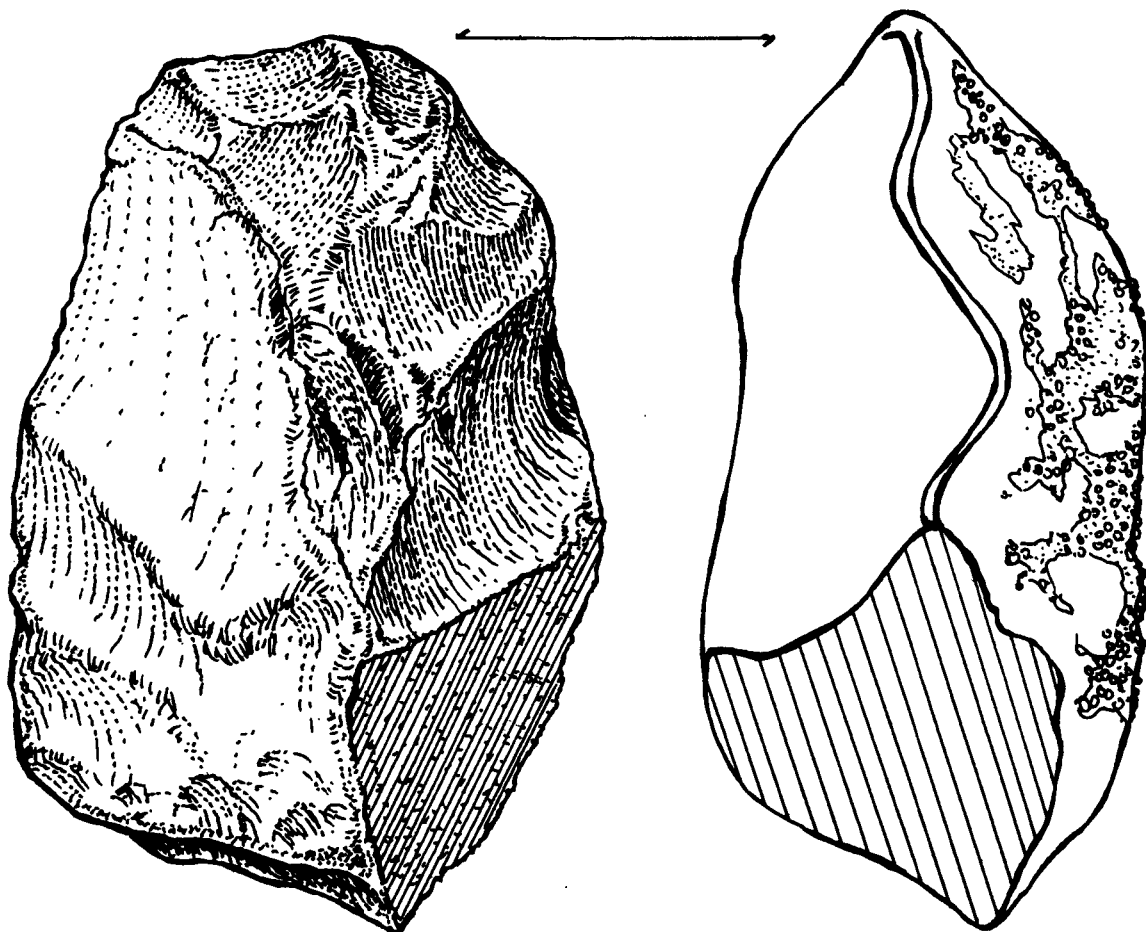
door Klaas Geertsma

Bovenstaand verhaal van de hr Henstra behoeft m.i. enkele aanvullingen m.n. waar het gaat om wat exactere gegevens. De Beersteen van Appelscha komt natuurlijk niet zomaar uit de lucht vallen, maar werd in de vijftiger jaren tijdens graafwerkzaamheden bij de aanleg van een weg tussen Appelscha en Oosterwolde naar boven gehaald. De steen zou afkomstig zijn vanonder de veenlaag en zou gelegen hebben op de onderliggende zandlaag. De steen werd daarna als gewone steen meegenomen door Atze Dijkstra, een bekend imker en stenenverzamelaar, uit Oosterwolde. De hr Dijkstra nam de steen mee om als siersteen, of om als een soort tegelsteen te gaan dienen in zijn tuin. In ieder geval met de bedoeling er iets mee te gaan doen in zijn tuin. Dat kwam er echter lange tijd niet van. De steen bleef gewoon ergens buiten liggen. Regen en wind hadden vrij spel, en u raadt het al; eens op een dag dacht de hr Dijkstra; laat ik eens in mijn tuin beginnen met de steenversiering. Toen werd dus door hem de graving ontdekt. De voorstelling die hij erin zag ging vanaf dat moment als "Beersteen" als een lopend vuurtje door de archeologische wereld. Wie de "Beer" allemaal wetenschappelijk hebben bekeken is mij niet bekend, maar blijkbaar is er nooit een echt wetenschappelijk onderzoek geweest. Ikzelf ben ooit bij mevr. Dijkstra thuis geweest en heb toen de steen met de graving erin van dichtbij kunnen bekijken (zonder loupe) en mij is toen niets verdachts aan de groeve opgevallen. Wel vond ik het een beetje een vreemd soort "Beer". De vormgeving deed mij wel, en niet, aan dit dier denken. Een echte beer heeft een hogere, naar het midden oplopende, en naar achteren sterk aflopende ruglijn. De kop, met de korte nek, zit ook lager. Maar de "beervormgeving" was van nature al op de steen aanwezig, en de contour is rondom die vorm ingebeiteld. Er is niets afgehaald, of toegevoegd. Verder deed het voorpootje van het dier op de steen mij denken aan een poot met zwemvliezen tussen de tenen. Lange tijd heb ik mij niet bezig gehouden met deze steen, ook al omdat mevr Dijkstra de steen onder geen beding voor onderzoek de deur uit wilde doen. Er zou een Stichting komen waarin het imkerwerk van haar man een plaats zou vinden. Ook zijn omvangrijke stenen en artefaktencollectie zou daarin een plaats vinden. Tot die tijd bleef de Beersteen waar hij was, n.l. aan de wand in de gang. Er is altijd aan deze graving een jong-paleo-ouderdom toegekend. Hamburgcultuur komt dan steeds naar voren. De laatste tijd wordt ook de Ahrensburgfase genoemd. Dus jagers uit de koude tijden. Rendierjagers. Een warmere Tjongertoekenning is mij niet bekend.

Maar deze koppeling gaat niet op, want er waren geen beren in het Jong Paleo. De beer hield gewoon niet zo van dat klimaat. Ijsberen zakten niet zo ver af naar het zuiden, en bruine beren kwamen zo hoog in het noorden ook niet voor. Onze streken waren toen beerloos. Welke dieren kwamen hier dan wel voor in die tijd? Ahrensburg: rendier, wisent, eland, wild zwijn, paard, bever, lynx, poolvos, wolf, vogels, klein wild en vis. Tjonger: edelhert, wild zwijn, paard, wisent, oeros, eland, bever, vogels, klein wild en vis. En tijdens de Hamburgfase: rendier, paard, lemming, haas, veelvraat, poolvos, wolf, klein wild, vogels en vis. En dan moeten we er ook nog rekening mee houden dat niet alle diersoorten overal in dat grote gebied, waarin de kultuurperiodes optraden, voorkwamen. Artefakten van alle drie kultuurtijdperken zijn terug gevonden in Friesland, maar alleen van de Hamburg en Tjongerkultuur zijn resten gevonden in het gebied waaruit de steen komt. O.a. Appelscha, Oosterwolde, Donkerbroek, Makkinga. Gezien het feit dat beren in ons jongpaleo niet voorkwamen moeten we aan een ander dier denken op de afbeelding, of aan een andere kultuurtraditie wil men deze steen de Beersteen blijven noemen. Indien jongpaleo, dan valt m.i. te denken aan twee diersoorten n.l.; een veelvraat, of een bever. De bever bleef lange tijd in ons landschap aanwezig, en eigenlijk behoort dit dier nog steeds in ons landschap voor te komen. (dat doet hij ook nog, maar dan uitgezet). Is de graving op de steen een bever, dan is er ook een datering mogelijk die veel jonger geplaatst kan worden. Is het een beer, dan is de datering op z'n vroegst Mesolithisch

Wat het ontstaan van kunst betreft, daarover wil ik toch nog opmerken dat er binnen de APAN anders over gedacht wordt dan dat wat de hr Henstra aanhaalt. Het tijdperk van de grote grotkunsten dat zo omstreeks 40.000 jaar v. Chr. begon wordt wetenschappelijk beschouwd als de beginfase van de kunst in het algemeen. Maar men vraagt zich voortdurend af waarvandaan deze kunst zo plotseling is gekomen. Verbazend vindt men het dat de prehistorische kunstenaars vrijwel direkt in staat waren om perfect gelijkende dieren op de wanden te graven en te schilderen. Volgens onze visie, die getoetst is aan vondsten van steensculpturen uit veel oudere tijden dan de grotkunsten, bestaat de voorloper van de grotkunst uit juist die sculptuurkunst. De ouderdommen hiervan gaan zelfs ver terug in het C.C.C. De herkenbaarheid van deze sculpturen is zeer sterk, omdat de vormgeving steeds vergeleken kan worden met de vormgevingen van de kunst uit de grotperiode. Volgens mijn inzicht moeten we de ontdekking door de prehistorische mens, dat hij in de grotten zijn ook al lang eerder beoefende, zo kwetsbare, schilderkunst voor onbepaalde tijd kon conserveren zien als één van de belangrijkste ontdekkingen ooit door de mens gedaan. Het kunst maken bestond allang, en is een menselijke eigenschap, geen uitvinding. Deze hoort bij de menselijke natuur. Van alle tijden.

De bison van Norgervaart (Vermaning) is een steentijdsculptuur uit vermoedelijk de Tjongerfase. Dus van na de grote kunstperiode van de grotten. Dit sculptuurtje wordt algemeen binnen de verzamelwereld gezien als een van de mooiste voorbeelden van deze kunstvorm. Tevens wordt met deze vondst aangetoond dat er ook nog in de tijd na de grotperiode sculpturen werden vervaardigd, en dat de traditie gewoon voortgang vond. Uit de Tjongerfase zijn meerdere kunstwerkjes vanuit Nederland bekend; o.a. een gegraveerd paardekopje, een gegraveerde bison en vis.

*Vuibstbijn van Groningen-stad, vinder Henk Geertsma.
Tekeningen Klaas Geertsma*

De Vuistbijl van de stad Groningen.

door Klaas Geertsma

Op de Hondsrug, 6m boven NAP

De hier getoonde vuistbijl werd in de voorzomer van 1990 door Henk Geertsma gevonden op het terrein van de van Mesdagkliniek te Groningen, en wel aan de oostzijde nabij het Engelse Kamp. De vuistbijl kwam vrij te liggen tijdens graafwerkzaamheden waarbij rondom het oostelijk veld, achter de Van Mesdagkliniek, een diepe gracht werd gegraven. Het terrein van de Van Mesdagkliniek ligt boven op de z.g. Hondsrug. Een boven de omringende landerijen uitstekende landrug. Op deze rug is de stad Groningen uitgroeid van een prehistorisch "Drents dorp" tot de belangrijkste stad van Noord Nederland. Deze hoge rug in het landschap loopt min of meer van zuid naar noord en komt vanuit Drenthe en eindigt ten noorden van de stad Groningen. Pal oostelijk van de Hondsrug wordt het lager gelegen gebied, Hunzedal genoemd.

Gevormd door het Saalien

In het Midden-Saalien schoof het ijs vanuit noordoostelijke richting langzaam onze kant uit, en bedekte tenslotte de noordelijke helft van ons land. Dit ijs trok zich in een vijftal fases heen-en-weer- terug. Noord Nederland werd daarbij gekneed en vervormd. Het Hunzedal voerde verschillende malen kruierend ijs verder landinwaarts, en de stuwende werking van dat ijs heeft grote invloed gehad op de terreinvorming. De Hondsrug kreeg tijdens die fasen zijn uiteindelijke vaste vorm en stak ver boven het landschap uit toen het ijs zich definitief, zo'n 200.000 jaar geleden, terugtrok. Het is deze ijstijd die het enorme roodbruin gekleurde keileempakket rondom de stad Groningen en dat van de Hondsrug heeft opgebouwd.

De vondstlaag

In het Vroeg-Saalien had het ijs onze streken nog niet bedekt, maar wel zorgde zijn koude invloed voor een droog klimaat, waardoor er grote hoeveelheden zand werden afgezet; de Formatie van Eindhoven. Tijdens de ijsbedekkingen in het Midden-Saalien, werd hier overheen het keileempakket afgezet; de Formatie van Drenthe. De dikte van deze laag varieert van 3 tot 10 meter. Op de vindplaats, op een diepte van zo'n 5 meter, bevond zich een laag met veel noordelijk grind en kleinere zwerfstenen. Plaatselijk bevindt zich in deze grindlaag conglomeraat, dat zo hard kan zijn dat tijdens het graven van diepe fundamenteën (o.a. aan het Engelse Kamp) gebruik gemaakt moest worden van pneumatische hamers om er doorheen te breken. De uitloper van deze laag was ook te zien in de gracht die rondom de Van Mesdagkliniek werd gegraven. Het was uiteindelijk in deze conglomeraat dat de vuistbijl werd gevonden. De bijl lag met één zijde vastgekoekt bovenin de conglomeraat. De resten van dit natuurlijke cement zitten nog vastgekit op die zijde van de vuistbijl en laten duidelijk zien dat de bijl ook echt uit die laag komt. Uit deze laag komen meer werktuigen; w.o. een pointed chopper van vuursteen, een pointed chopper en een handschaaf van kwartsiet, een ondoorzichtig grofkorrelig vuurstenen schaafje gecombineerd met een boortje, evenals de pebbletool en de vliegende vogel (zie omslag). In deze grindrijke laag werd verder nagenoeg geen vuursteen aangetroffen.

Geologie

Uit boringen verricht voor 1927 (zie bodem van Nederland, door prof. J. van Baren, deel II) in Helpman, de wijk van Groningen waar de vondsten gedaan zijn zien we de volgende profielopbouw: HelpmanV, 0 tot 1m/humeus zand/ 1 tot 12m/bruin keileem/ hieronder volgt fijn glimmerhoudend zand, bovenaan met enkele zwerfsteentjes (boring 6.56 +NAP tot 5.56 -NAP). HelpmanVI, 0 tot 12m, keileem/hieronder volgt fijn glimmerhoudend zand, bovenaan met enkele zwerfsteentjes (boring 6.65 +NAP tot 5.44 -NAP).

Een diepteboring drie kilometer noordelijker (zie Groningen 1040), boring brandput 5 Martinikerhof 1945, geeft het volgende profiel: +8m/fijn zand/Formatie van Twente(deels onzuiver); +6m/grof keizand,keileem/Formatie van Drente; -2m/fijn zand/Formatie van Eindhoven; -5m/potklei,zware klei/-12m/matig fijn zand/-20m/grof zand met fijn grind/Formatie van Peelo. De Formatie van Urk (warmteperiode Holsteinen zit op -30m).

In de drie boven aangehaalde boringen wordt nergens melding gemaakt van het voorkomen van een conglomeraatlaag (Duits: Quetstein), of een grindhoudende laag midden in de keileem op een diepte van zo'n 5m. Dit laat zien dat het gebied rondom het Engelse Kamp een bijzondere bodemopbouw heeft, die zeer plaatselijk optreedt.

Rivier, of smeltwaterstroombedding?

De grindlaag, met conglomeraat, die we aantreffen in het oostelijke profiel van de grachtwand bevond zich niet horizontaal in het profiel, maar liet een grote boogvorm zien. Beginnend $\pm$ 2m vanaf bovenkantprofiel tot aan onderkantprofiel op een diepte van $\pm$ 5m. De lengte van de boog was zeker een tiental meters. De dikte varieerde tussen de 60 à 70cm. Het bijzondere aan deze boog was dat ze geheel bestond uit grind, iets grotere zwerfstenen, en zand. Dit was de enige plek in het keileempakket over een lengte van zo'n 100m, waarin dit verschijnsel voorkwam. De rest van de keileem was steenloos, op hier en daar een ingesloten vuursteen(tje) na (waaronder wel artefacten). De samenstelling van de laag, en ook de vorm ervan deed ons sterk denken aan een rivierbedding, of aan de bedding van een smeltwaterstroom. Gedurende een terugtrekkende beweging van het ijs kan hier een snelstromende rivier gelopen hebben waarin vele stenen werden meegesleurd, en die zich langs de oevers afgezet hebben. Later, tijdens een

opvolgende ijsbedekking, werd hieroverheen weer een nieuwe laag keileem afgezet. De druk van het ijs zorgde waarschijnlijk voor de enorme samenpersingskracht waardoor het conglomeraat kon ontstaan.

Oud-Acheuléen

Er zijn twee mogelijkheden hoe de artefakten hier terecht zijn gekomen. (1) De artefakten zijn ooit tijdens een warmere periode in het Saalien aan de oever van deze rivier, of ergens op het plateau langs de rivier achter gelaten en door bodembewegingen, of door waterbewegingen in de rivier terecht gekomen en daar tussen het oevergesteente afgezet; (2) De artefakten zijn met het oprukkende ijs vanuit noordelijker streken naar hier getransporteerd, en uiteindelijk in de rivier terecht gekomen. De tweede mogelijkheid lijkt mij de meest logische. Dan is het zo dat een aantal artefakten, waaronder de bijl, uit het pré-Saalien moeten stammen, uit het Holsteinien, of ouder. De cultuurtraditie, waaruit de bijl stamt, zou dan Oud-Acheuléen zijn. Deze cultuurtraditie gaat in Afrika terug tot meer dan 600.000 B.P. De mens die bij deze traditie hoort is de Homo Erectus. De vuistbijl van Groningen is zeer zeker niet een primitieve vuistbijl uit de oudste fase van deze cultuur, maar vertoont reeds echte latere Acheuléen stijlkenmerken die we ook terugvinden in vuistbijlen uit b.v. Noord Afrika (o.a. Sbaika, Algerije), en ook uit Torralba (Spanje). Het Oud-Acheuléen van Rhenen wordt gezien als een verwant van het Abbevillien (Clactonien), en binnen dat artefaktencomplex komen enkele proto-bifaces voor, die echter anders vormgegeven zijn dan de vuistbijl van Groningen (zie deze Apan/Intern/Extern, Wouters).

Handzaam type

De vuistbijl van Groningen is een met zorg en kennis vervaardigd artefakt. De eerste indruk echter is dat van een vormeloos grof stuk steen. Het is meer de steensoort die dit beeld veroorzaakt; de steensoort is nl een harde grove roodbruin gekleurde zandsteen. Het stuk lijkt snel in de harde percussie-techniek geslagen te zijn. De rechter snijkant is alternerend bewerkt. De afslagen op de linker snijkant zijn afgeketst in een hinge. De top van de bijl is ook zorvuldig bewerkt. Onderaan de talon is oudtijds een vlak afgebroken, of onder grote druk afgeperst. Het breukvlak van deze beschadiging is volkomen vlak. De randen van dit vlak voelen ietwat scherp aan, dit in tegenstelling tot de "ribben" langs de afslagen. Deze zijn n.l. sterk afgerond. De bijl is niet, of nauwelijks gepatineerd, maar voelt ietwat vettig aan. De lengte van de bijl is 11,2cm, de breedte 7,5cm en de dikte 5,9cm. Het gewicht bedraagt ± 480 gram. Met deze maten past de bijl precies in het beeld dat wij van noordelijke vuistbijlen hebben. Het is gewoon een "handzaam" type.

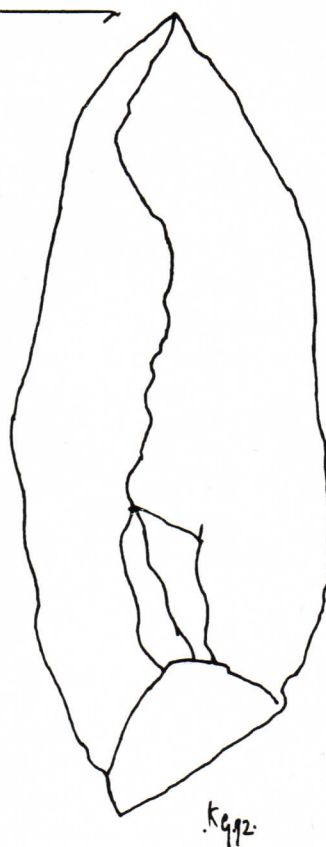
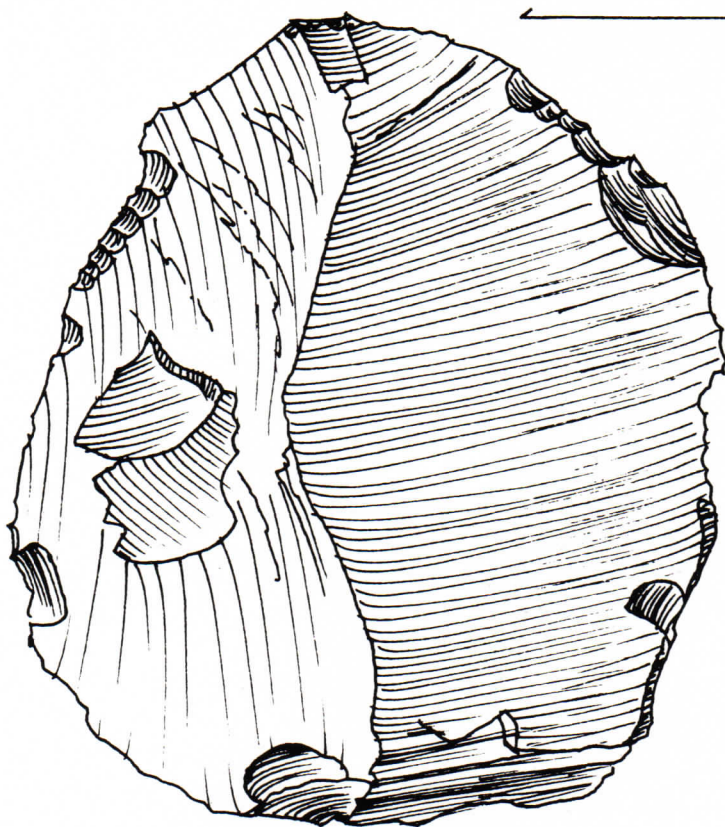
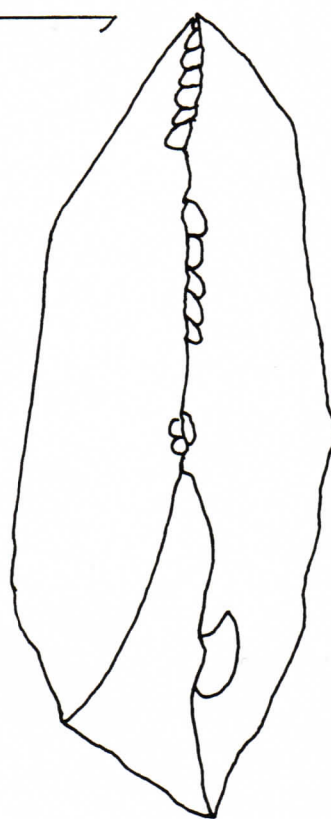
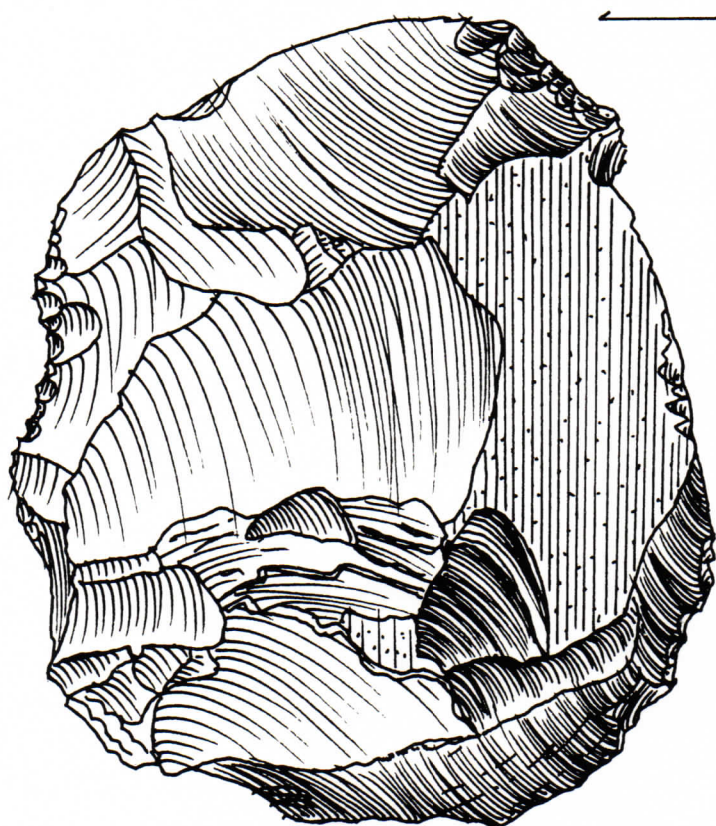
Nog een vuistbijl uit het Blauwmeer.

door Klaas Geertsma

Een ietwat verlate vondstmelding. In 1978 werd deze bijl gevonden door Sjoerd van der Veer uit Groningen op het terrein van de kalkzandsteenfabriek Roelfsema BV te Hoogersmilde. Het door de zandwinning ontstane meer wordt het Blauwmeer genoemd. De vuistbijl werd gevonden tussen afval dat uit het gewonnen zand was verwijderd. Tussen dit afval kwamen ook veel stenen voor. Deze afvalhopen hadden dan ook altijd de interesse van de stenenzoekers, zo ook deze keer. Sjoerd van der Veer was op die dag in gezelschap van Tjerk Vermaning. Vermaning had reeds diverse belangrijke vondsten uit het Blauwmeer in zijn bezit, w.o. de door hem in 1967 gevonden Abbevillienvuistbijl (nu in de vaste Vermaningexpositie te zien in het Drents Museum) die als de Blauwmeerbijl bekendheid zou krijgen omdat dit één van de valsverklaarde stukken zou worden in de "affaire Vermaning". Omdat Van der Veer het belang van zijn vondst inzag, ook i.v.m. genoemde affaire, schonk hij in eerste instantie de bijl aan Vermaning. Deze heeft het stuk korte tijd thuis gehad, maar daarna weer aan Van der Veer terug gegeven. Hij wilde dat Sjoerd zelf deze prachtige bijl zou bewaren. Vandaar dus alsnog hier de vondstmelding van dit multifunktionele werktuig.

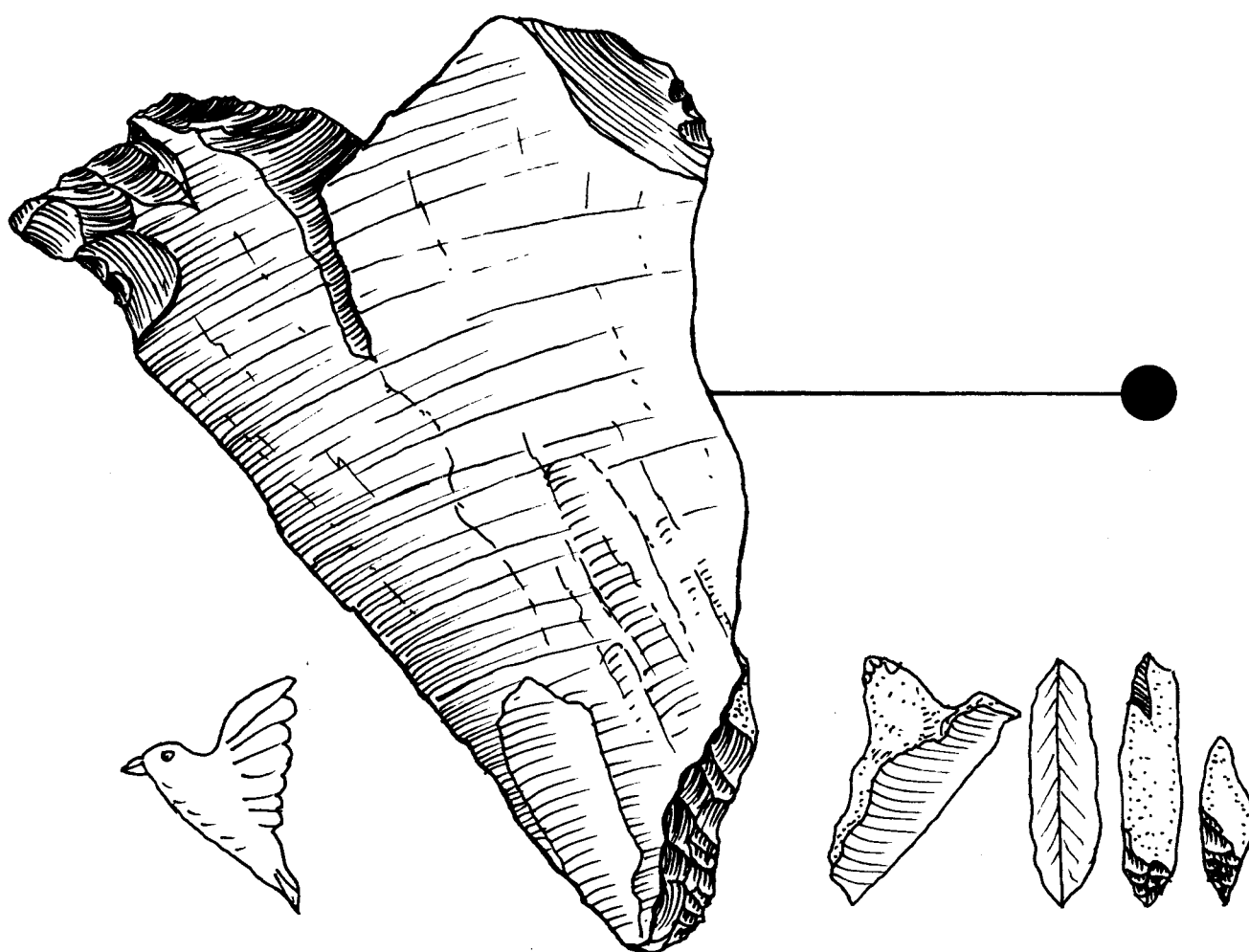
randen zijn verschillende kleine retoucheringen aangebracht om te dienen als schaafe en als holschaafe. De vormgeving is tot stand gekomen door grote forse afslagen. (buffertechniek, contracoup? daar moet iemand anders maar eens naar kijken). De bijl heeft sterk afgeronde ribben en is flink gepatineerd. Het is niet bekend vanuit welke diepte dit werktuig werd opgezogen, dus valt er niet precies te zeggen uit welke aardlaag (i.v.m. de ouderdomsbepaling) hij naar boven is gekomen. Maar een pré-Saale-ouderdom zal dit stuk niet misstaan.

Het artefakt is vervaardigd uit een grijze ondoorzichtige vuursteen van hoge kwaliteit. Langs de

K.992.

*Bifaciaal bewerkt multifunctioneel-artefakt uit het Blauwmeer/Smilde,
vinder Sjoerd van der Veer
Tekeningen Klaas Geertsma*

*vliegende vogel, een vuursteensculptuur uit de Saale-keileem (Formatie van Drenthe) Groningen-stad
de kop en de staart zijn door retouche vormgegeven
het lichaam is aan beide kanten door twee grote afslagen tot stand gekomen
als werktuig heeft het een soort wigvorm, waar ook zeer goed mee te snijden was
de kop kan eventueel dan ook gezien worden als boor
vinder Henk Geertsma*